

ਪੜ੍ਹੋ ਕਿਤਾਬ

ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਿੱਕੜੀ 'ਚ ਸਾਂਭੇ ਲਡਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੰਡ-ਵੰਡਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹਦੇ ਪੁੱਤਾਂ-ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਏ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ, ਮੁਹਾਵਰਾ ਤੇ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਪਰ ਵੱਸ ਹੋਈਆਂ ਪਈਆਂ ਨੇ। ਤਰਸ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬਾਲ ਕਾਇਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਗੈਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ 'ਚ ਹੋਰਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਕਰਕੇ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬੋਲ ਅਣਿਆਈ ਮੌਤੇ ਮਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਹ ਬੋਲ ਸਾਡੇ ਬਾਬੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਿੱਕੜੀਆਂ 'ਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਲਿਆਏ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਕਿ ਇਹ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਈਏ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਗੁਰੂਆਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਤੇ ਪੀਗਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭੀ ਰਹਿਤਲ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਦਰਿਆ, ਦੁਆਬੇ, ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਾਰਾਂ, ਲੋਕ ਗਾਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਮਾਣਮੱਤੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਲੜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਉਦੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਪੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨ, ਆਲਮ ਛਾਜ਼ਲ, ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਅਦਬੀ ਅਦਾਕੇ ਗੈਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰ ਸਮੇਂ 'ਚ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਿਸੇ ਨਿਤਾਣੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਹਾਈ ਹੋਣ।

- ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇਜਾ

ਉਠ

ਉਲੂ

ੴ

ਉਨ

ਉੜਾ

ਉਰਾ

ੴ

ਉਂਗਲਾਂ

— ਤ ਤੁ ਥ ਥੁ ਇ

ਅੰਬੀਆਂ

ਅਰਦਾਸ

ਅ

ਅਰਲ

ਐਤਾ

airā

a

ਅੱਕ

ਾ

ਾ

ਾ

ਾ

ਾ

ਇੱਟ

ਇੱਲ੍ਹ

ਈੜੀ

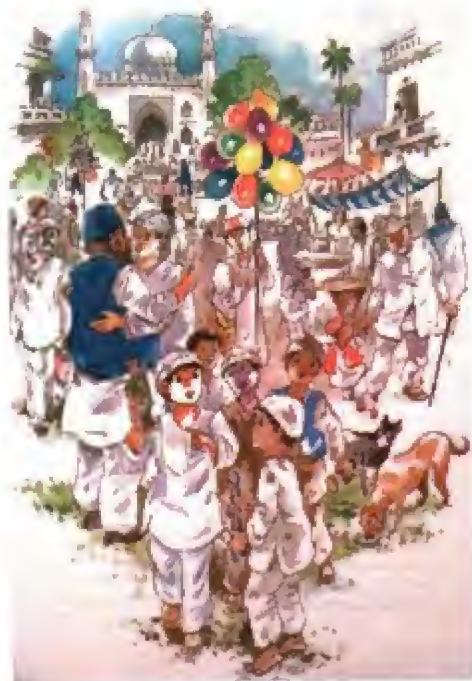
ਈੜੀ

i

ੴ

ਇੱਜੜ

ਈਦਗਾਹ

—

ੴ

ੳ

ਟ

ਈ

ਸਬਜ਼ੀ

ਸੁਰਮਾ

ਸੁਰਜਮੁਖੀ

ਸ

ਸੱਸਾ

sassā

S

— —

ਤ

ਫ

ਮ

ਹਲਦੀ

ਹਾਲੀ

ਤ

ਹਿਰਨ

ਹਾਹਾ

hāhā

h

ਹਰਿਮੰਦਰ
ਸਾਹਿਬ

— — —

ਤ ਜ ਹ

कौं

कलरी

क

कंटा

कंका
kakkā

k

क्रिपान

—

—

ज

र

क

ਖੜਾ

ਖੜਾ

ਖ

ਖ਼ਾ

khakhkhā

kh

ਖਜੂਰ

ਖੜੀ

ਗ

ਨ

ਪ

ਖ

ਖ

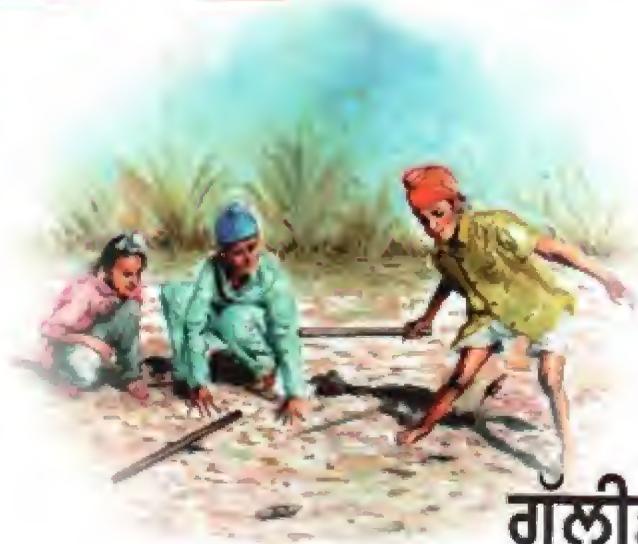
ਗਿੱਪਾ

ਗ

ਗਾਤਰਾ

ਗੱਚਕ

ਗੁਲੀਡੰਡਾ

—

ਤ

ਜ

ਰ

ਗ

ਘੁੱਗੀ

ਘੜਾ

ਘ

ਘੱਘਾ

ghaggā

gh

ਘੱਲੂਘਾਰਾ

ਘੰਟਾਘਰ

ਨ

ਖ

ਚ

ਘ

ਘ

ਕੰਕਣ

ਵੰਕਣ

ਕੰਕਣ

ਨਾਨਨਾ

ਨ

ਕ

ਤੈਮੂਰ ਲੰਕ

—

—

ਕ

ਕ

ਕ

ਚਿੜਾ

ਚਿਮਟਾ

ਚ

ch

chachchā

ਚਰਖਾ

ਚਿੱਠੀ

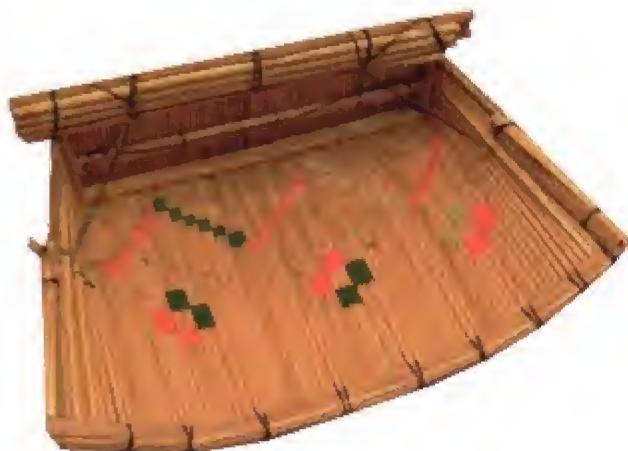
—

ਤ

ਨ

ਚ

ਚ

ਛੱਜ

ਛੱਲਾ

ਛੱਛਾ

chachchā

chh

ਛੱਲੀ

ਛੱਤਰ

— ਟ ਨ ਟ ਟ ਟ

ਜਿੰਦਰਾ

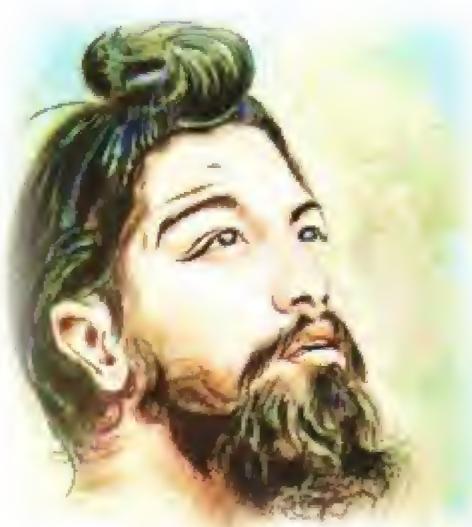

ਜਲੇਬੀਆਂ

ਜ

ਜੂੜਾ

ਜਨੇਊ

ਜੱਜਾ

jajjā

j

—

ਜ

ਜ

ਜ

ਜ

ਝੱਡਾ

ਝੱਲਾ

ਝੱਜਾ

jhajhjhā

jh

ਝੱਗਾ

ਝਰਨਾ

—

ਦ

ਕ

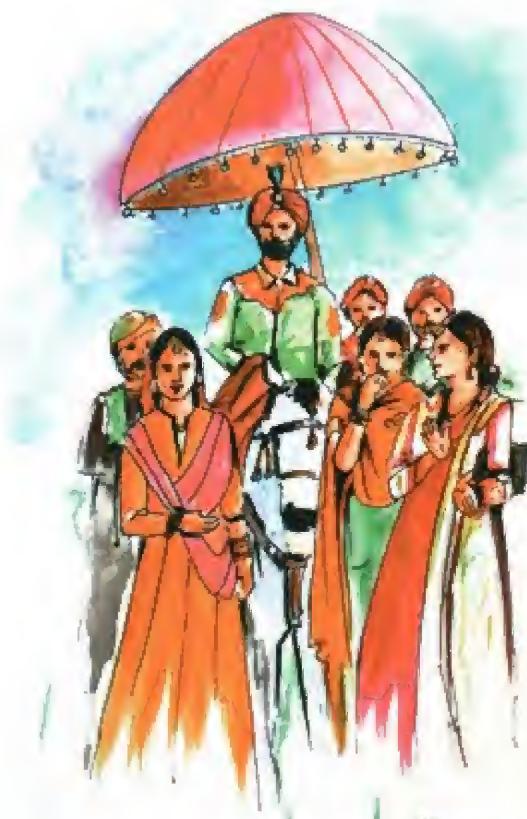
ਤ

ਤ

ਨ

ਨਾਨਨਾਂ

ਨ

ਜੰਵ

ਤਿੰਵਣ

—

—

ਨ

ਵ

ਜ

ਟੋਕਾ

ਟਿੰਡਾਂ

ਟੈਂਕਾ

ta̤nkā

t̤

ਤ

ਟੀਂਡੇ

ਟਾਹਲੀ

-

-

ਤ

ਤ

ਤ

ਠੂਠਾ

ਠੰਡਾ

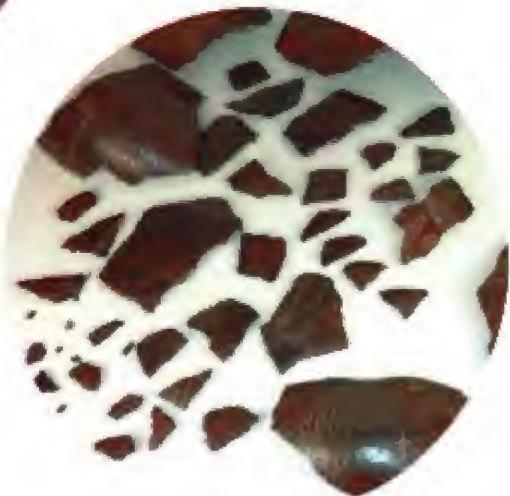
ਠੱਠਾ

ਠਾਠਠਾ

th

ਠਾਕੁਰਦੁਆਰਾ

ਠੀਕਰੀਆਂ

—

—

ਟ

ਟ

ਠ

ଡ଼ଲ୍ଲ

ଡ଼ଲା

ଡ଼

d

ଡ଼ଉଡ଼ି

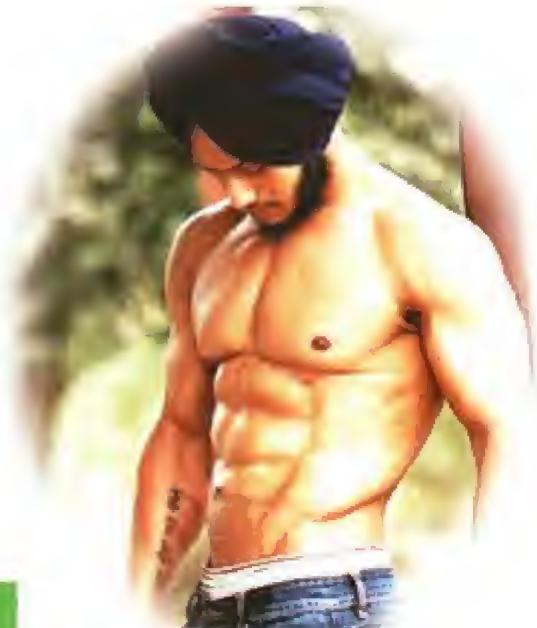

ଡ଼ଳ

— ର ର ର ର ର ର

ਫੁੱਲੀ

ਫਿੰਡ

ਫੋਲੀ

ਫਾਡੀ

ਫੱਢਾ

ਫਾਫਾਫਾ

ਫ਼ਾਫ਼ਾ

ਫੁ

ਫੁ

ਫੁ

ਫੁ

ਫੁ

ବାଣ

ଲାଣ

ନାନା

ନ

ନ

କଣ

—

ବ

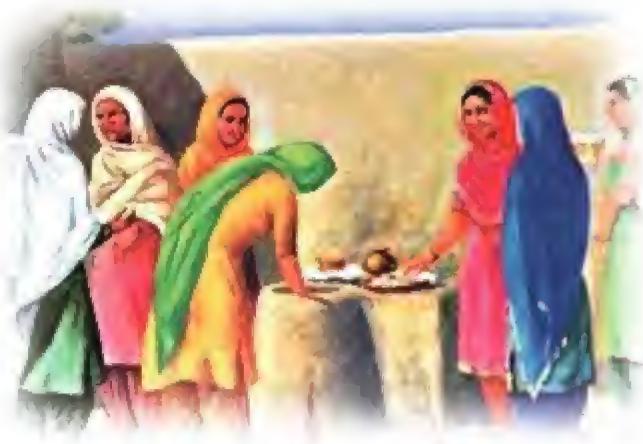
ବ

କ

କ

ਤੰਗਲੀ

ਤੰਦੂਰ

ਤ

ਤਿੱਤਰ

ਤੱਤਾ

tattā

t

—

ਤ

ਤ

ਤ

ਤ

ਬਾਲ

ਬੋਹਰ

ਬਾਣੇਦਾਰ

ਥ

ਬੱਥਾ

thaththā

th

ਬੇਹ

—

ਤ

ਟ

ਪ

ਬ

ਦਾਤਰ

ਦਰਜ਼ੀ

ਦਵਾਤ

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ

ਦੱਦਾ

daddā

d

—

—

—

—

—

ਪਾਗਾ

ਪੂਢ

ਪੱਦਾ

dhadhdhā

dh

ਧ

ਪੀਆਂ

ਪਰਮਰਾਜ

—

ਤ

ਤ

ਤ

ਧ

ନଗାରୀ

ਪੱਖੀ

ਪਾਥੀ

ਪ

ਪੱਪਾ

pappā

p

ਪੰਘ

ਪਹੀਆ

ੴ

ੴ

ੴ

ਪ

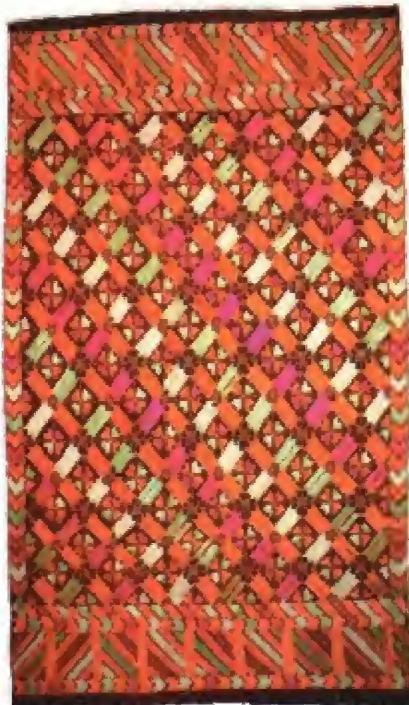
ਪ

ਫੁੰਮਣ

ਫੁਲਕਾਰੀ

ਫ

ਫੱਫਾ

phaphphā

ph

ਫਟਕੜੀ

—

—

ਫ

ਫ

ਫ

ਬਗਲਾ

ਬੱਕਰਾ

ਬ

ਬੱਬਾ

babbā

b

ਬੱਹੜ

ਬਲੂਂਗੜਾ

—

ਨ

ਅ

ਣ

ਬ

ਭਿੰਡੀ

ਭੇਡ

ਭੁਬਾ

bhabhbhā

bh

ਭ

ਭੰਗ

ਭੰਗੜਾ

—

ਾ

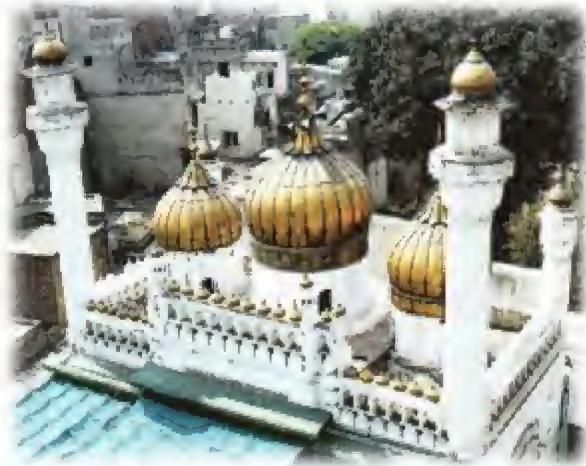
ਰ

ਕ

ਤ

ਮੱਝ

ਮਸੀਤ

ਮੰਮਾ

mammā

ਮ

m

ਮਿਸਤਰੀ

ਮਾਖਉ

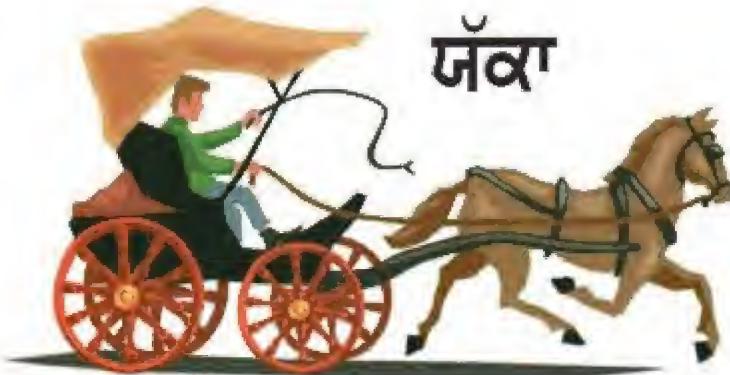
ਮ

ਮ

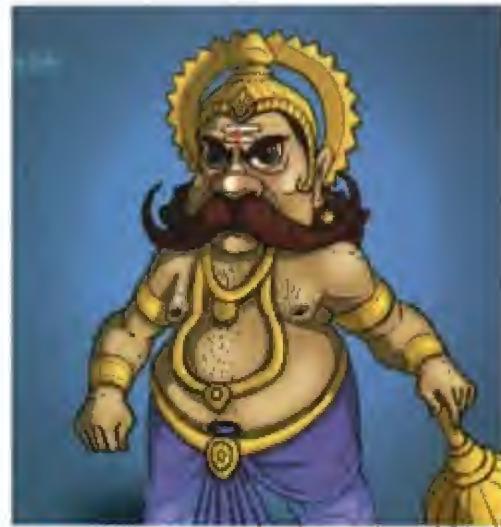
ਮ

ਮ

ਮ

जँका

जमराज

जँजा

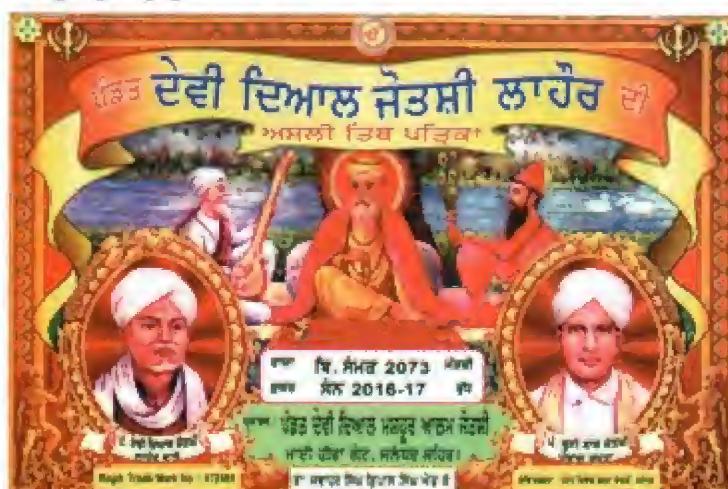
yayyā

y

ज

जोरी

जंडरी

—

—

—

—

—

रेटी

रंदा

राजा

ର

ରାରା

rārā

r

ରୀଠା

—

ର

ର

ର

ର

ਲੜ੍ਹ

ਲੀਚੀ

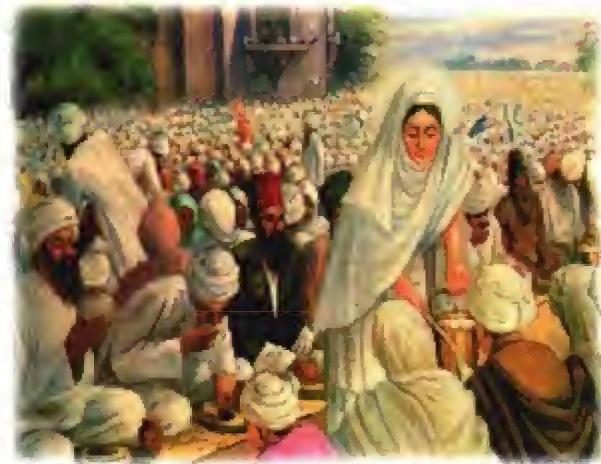

ਲੱਲਾ

lallā

ਲੇਲਾ

ਲੰਗਰ

—

ਵ

ਲ

ਲ

ਲ

ਵੰਡਲੀ

ਵੱਵਾ

vavvā

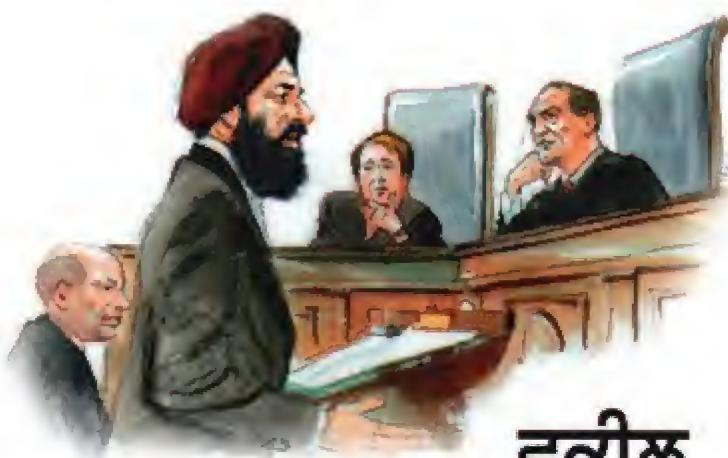
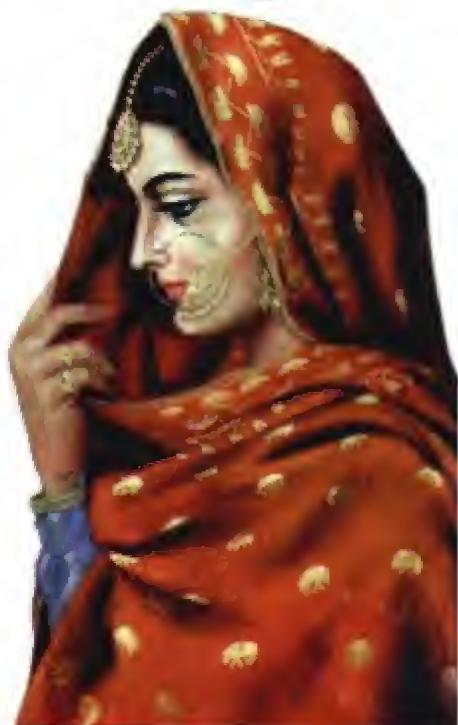
vw

ਵਣਜਾਰਾ

ਵ

ਵਹੁਟੀ

ਵਕੀਲ

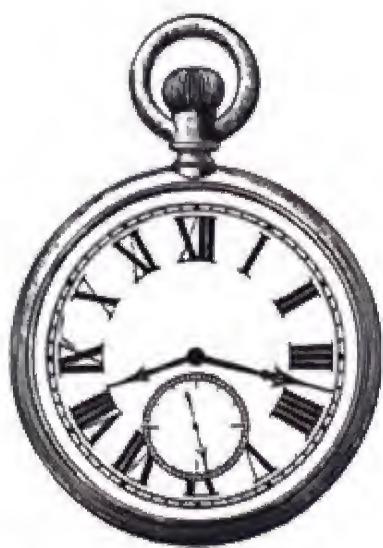
—

—

—

ਵ

ਵ

ઘરી

ઘર્ણ

રારા

રારા

rārā

ર

મરા

—

ર

ર

ર

ર

ਸ

ś/sh

ਸ਼ਕਰਬੰਦੀ

ਸ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਸ਼ ਬੋਲੇ

ਖਰਗੋਸ਼

ਖਰਬੂਜਾ

ਖ

kh

ਖ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਖ ਬੋਲੇ

ਗ

gh

ਗੁਬਾਰਾ

ਗੁਲਕੰਦ

ਗ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਗ ਬੋਲੇ

ਜ

z

ਜੰਜੀਰ

ਜ਼ਮੀਕੰਦ

ਜ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਜ ਬੋਲੇ

ਫ

fa

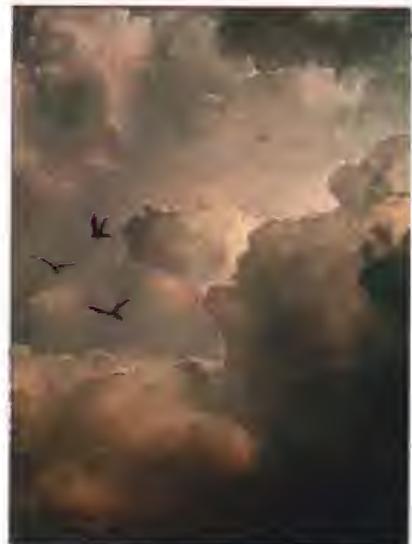
ਫੌਜੀ

ਫ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਫ ਬੋਲੇ

ਲ

।

ਪਿੱਪਲ ਪੱਤਾ

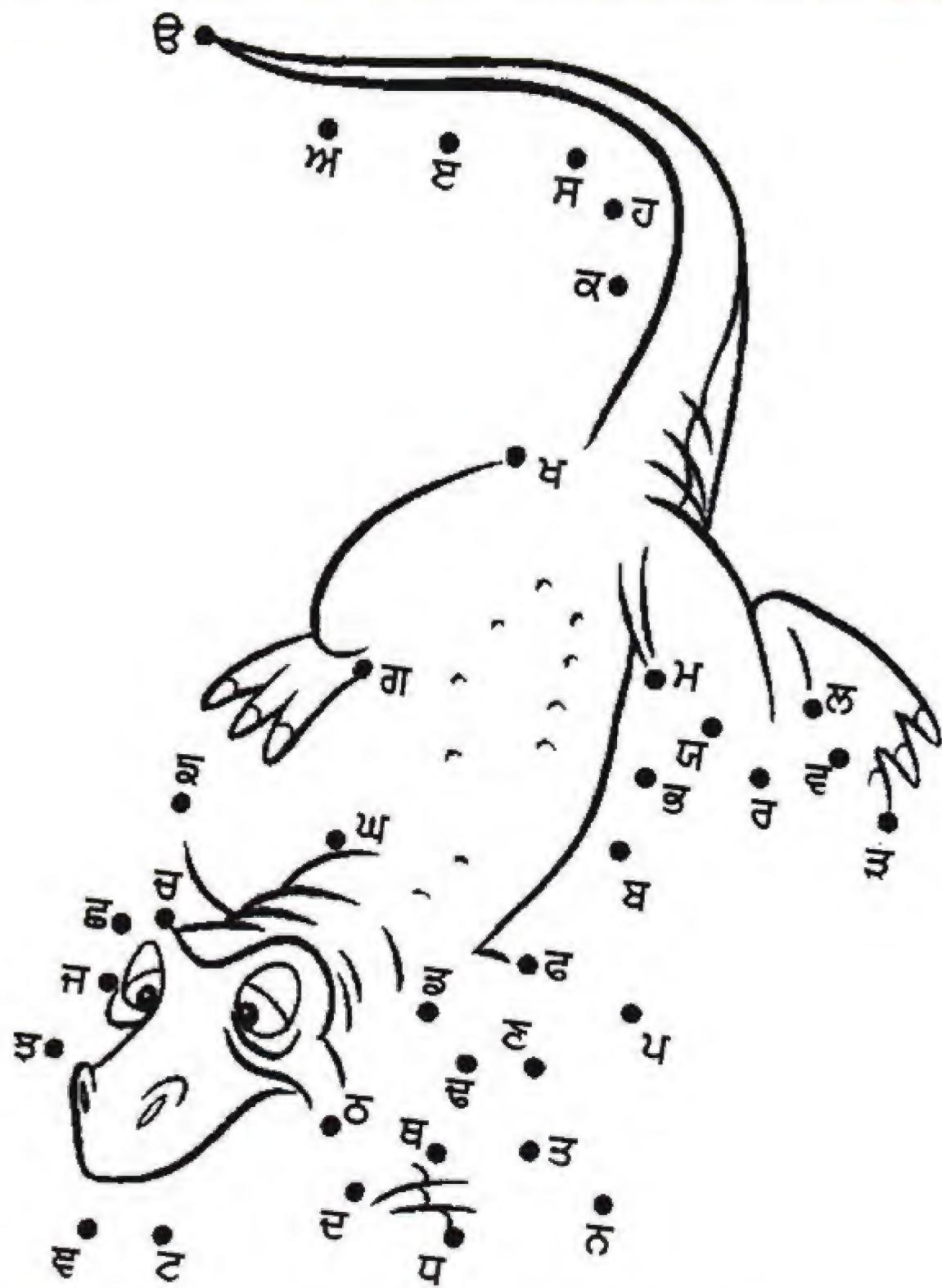
ਲ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲ ਬੋਲੇ

ਬੱਦਲ

ਅੱਖਰ-ਮਣਕੇ

ਓ	ਅ	ਏ	ਸ	ਹ
ਕ	ਖ	ਗ	ਯ	ਯ
ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਵ
ਟ	ਠ	ਡ	ਵ	ਲ
ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ਝ
ਸ਼	ਖ਼	ਗ	ਜ਼	ਫ
		ਲ		

ਉਤੋਂ ਜੇ ਤੱਕ ਬਿੰਦੀਆਂ ਜੋੜੇ ਅਤੇ ਰੰਗ ਭਰੋ

ਕਿਵੇਂ ਲਿਖੀਏ ?

ਹਾਥ ਰਿਕਾਲ ਮਿਸ਼ਨ

ਹਰਿ ਰਾਮ ਅਥਾਂ

ਹ ਰ ਗ ਕ ਭ ਪ ਘ ਮ ਫ ਅ ਮ

ਸ	ੰ	ਟ	ਫ	ਸ	ਸ
ਅ	ਾ	ਨ	ਅ	ਅ	ਅ
ਤ	ਾ	ਨ	ਨ	ਤ	ਤ
ਦ	ਾ	ਨ	ਨ	ਦ	ਦ
ਢ	ਾ	ਨ	ਨ	ਢ	ਢ
ਚ	ਾ	ਹ	ਹ	ਚ	ਚ
ਪ	ੲ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ
ਖ	ੲ	ਪ	ਖ	ਖ	ਖ
ਧ	ੰ	ਟ	ਟ	ਧ	ਧ
ਘ	ੰ	ਟ	ਧ	ਘ	ਘ
ਘ	ੰ	ਅ	ਘ	ਘ	ਘ
ਯ	ੰ	ਅ	ਦ	ਯ	ਯ

ਮੁਹਾਰਨੀ

ਅ	ਆ	ਇ	ਈ	ਊ	ਊ॥
ਏ	ਐ	ਏ	ਐ	ਏਂ	ਐਂ
ਸ	ਸਾ	ਸਿ	ਸੀ	ਸ	ਸ॥
ਸੇ	ਸੈ	ਸੇ	ਸੌ	ਸੰ	ਸਾਂ
ਹ	ਹਾ	ਹਿ	ਹੀ	ਹ	ਹ॥
ਹੋ	ਹੈ	ਹੋ	ਹੋਂ	ਹੋ	ਹਾਂ
ਕ	ਕਾ	ਕਿ	ਕੀ	ਕ	ਕ॥
ਕੇ	ਕੈ	ਕੋ	ਕੌ	ਕੰ	ਕਾਂ
ਖ	ਖਾ	ਖਿ	ਖੀ	ਖ	ਖ॥
ਖੇ	ਖੈ	ਖੋ	ਖੌ	ਖੰ	ਖਾਂ
ਗ	ਗਾ	ਗਿ	ਗੀ	ਗ	ਗ॥
ਗੇ	ਗੈ	ਗੋ	ਗੌ	ਗੰ	ਗਾਂ
ਘ	ਘਾ	ਘਿ	ਘੀ	ਘ	ਘ॥
ਘੇ	ਘੈ	ਘੋ	ਘੌ	ਘੰ	ਘਾਂ
ਛ	ਛਾ	ਛਿ	ਛੀ	ਛ	ਛ॥
ਛੇ	ਛੈ	ਛੋ	ਛੌ	ਛੰ	ਛਾਂ

ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ
ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ
ਥ	ਥ	ਥ	ਥ	ਥ	ਥ	ਥ
ਥ	ਥ	ਥ	ਥ	ਥ	ਥ	ਥ
ਦ	ਦ	ਦ	ਦ	ਦ	ਦ	ਦ
ਦ	ਦ	ਦ	ਦ	ਦ	ਦ	ਦ
ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ
ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ	ਧ
ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ
ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ	ਨ
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ
ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ	ਪ
ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ
ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ
ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ	ਵ
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ
ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ	ਸ

ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ	ਅ
ਇ	ਇ	ਇ	ਇ	ਇ	ਇ	ਇ
ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ	ਉ
ਈ	ਈ	ਈ	ਈ	ਈ	ਈ	ਈ
ਾ	ਾ	ਾ	ਾ	ਾ	ਾ	ਾ
ਾਵ						
ਾਵੁ						
ਾਵੁਵ						
ਾਵੁਵੁ						

ਅੱਖਰ ਜੋੜ

ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਸ ਣ : ਸਣ

ਤ ਨ : ਤਨ

ਫ ਲ : ਫਲ

ਡ ਰ : ਡਰ

ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ ਤੇ ਲਿਖੋ

ਤ___

ਘ___

ਬ___

ਦ___

ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਭ ਰ : ਭਰ

ਵ ਰ : ਵਰ

ਮ ਨ : ਮਨ

ਬ ਣ : ਬਣ

ਠ ਣ : ਠਣ

ਡ ਰ : ਡਰ

ਕ ਰ : ਕਰ

ਸ ਜ : ਸਜ

ਫ ਬ : ਫਬ

ਹ ਨ : ਹਨ

ਸ ਨ : ਸਨ

ਲ ਤ : ਲੜ

ਫ ਤ : ਫੜ

ਹਲ

ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ

ਦਰ ਵੜ

ਤਨ ਮਲ

ਬਣ ਠਣ

ਸਜ ਫਬ

ਲੜ ਫੜ

ਤਰ ਫੜ

ਹਰ ਮਨ

ਘਰ ਚਲ

ਫਲ ਫੜ

ਸੜ ਮਰ

ਹਲ ਹਨ

ਹਰ ਦਮ ਕਰ

ਸਭ ਗਦ ਗਦ ਹਨ

ਮੁਕਤਾ

ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਕ ਲ ਮ : ਕਲਮ

ਨ ਰ ਕ : ਨਰਕ

ਸ ਰ ਕ : ਸਰਕ

ਕ ਣ ਕ : ਕਣਕ

ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ ਤੇ ਲਿਖੋ

ਸ__ਕ

ਕ__ਰ

ਮ__ਰ

ਰ__ੜ

ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਬ ਰ ਫ : ਬਰਫ

ਭ ਰ ਮ : ਭਰਮ

ਨ ਰ ਮ : ਨਰਮ

ਅ ਮ ਰ : ਆਮਰ

ਕ ਰ ਮ : ਕਰਮ

ਸ ਝ ਕ : ਸੜਕ

ਛ ਰ ਦ : ਛਰਦ

ਛ ਤ ਰ : ਛਤਰ

ਚ ਮ ਕ : ਚਮਕ

ਨ ਗ ਰ : ਨਗਰ

ਵ ਤ ਨ : ਵਤਨ

ਲ ਮ ਕ : ਲਮਕ

ਰ ਝ ਕ : ਰੜਕ

ਕਲਮ

ਤਿੰਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ

ਰਮਨ ਦਰ ਫੜ

ਚਰਨ ਸ਼ਰਮ ਕਰ

ਜਨਕ ਕਲਮ ਘੜ

ਕਰਮ ਮਦਦ ਕਰ

ਮਟਰ ਨਰਮ ਹਨ

ਕਰਦ ਗਰਮ ਕਰ

ਮਦਨ ਸਬਕ ਸਮਝ

ਗਰਮ ਸੜਕ ਜਰ

ਧਰਮ ਕਰਮ ਕਰ

ਪਵਨ ਕਦਮ ਧਰ

ਰਕਮ ਖਰਚ ਕਰ

ਕਰਨ ਸਬਕ ਸਮਝ

ਅਮਨ ਯਤਨ ਕਰ

ਮੁਕਤਾ

ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮ ਲ ਮ ਲ : ਮਲਮਲ

ਬ ਤ ਬ ਤ : ਬੜਬੜ

ਹ ਰ ਕ ਤ : ਹਰਕਤ

ਬ ਰ ਕ ਤ : ਬਰਕਤ

ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ ਤੇ ਲਿਖੋ

ਅਦ_ _

ਸ਼ਰ_ _

ਜਗ_ _

ਸਰ_ _

ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਅ ਰ ਹ ਰ : ਅਰਹਰ

ਹ ਲ ਚ ਲ : ਹਲਚਲ

ਮ ਖ ਮ ਲ : ਮਖਮਲ

ਖ ਲ ਕ ਤ : ਖਲਕਤ

ਜ ਗ ਮ ਗ : ਜਗਮਗ

ਦ ਛ ਤ ਰ : ਦਛਤਰ

ਭ ਟ ਕ ਣ : ਭਟਕਣ

ਖ ਸ ਖ ਸ : ਖਸਖਸ

ਧ ਜ ਕ ਣ : ਧੜਕਣ

ਬ ਲ ਗ ਮ : ਬਲਗਮ

ਗ ਲ ਗ ਲ : ਗਲਗਲ

ਗਲਗਲ

ਚਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਕ

ਝਰਮਲ ਖਸਖਸ ਰਗੜ

ਹਰਮਨ ਜਗਮਗ ਕਰ

ਅਰਜਨ ਕਸਰਤ ਕਰ

ਅੜਹਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ

ਸ਼ਬਨਮ ਅਦਰਕ ਰਗੜ

ਮਲਮਲ ਨਰਮ ਕਰ

ਸਵਰਨ ਸ਼ਸਤਰ ਫੜ

ਹਰਦਮ ਬਰਕਤ ਕਰ

ਸਰਵਣ ਨਫਰਤ ਸਮਝ

ਦਰਜਨ ਮਫਲਰ ਧਰ

ਸਭ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹਨ

ਕੰਨਾ (ਤ)

ਕੰਨੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਤਾ ਰਾ : ਤਾਰਾ

ਵਾ ਜਾ : ਵਾਜਾ

ਨ ਗਾ ਰਾ : ਨਗਾਰਾ

ਅ ਲਿ ਬਾ ਰ : ਅਲੋਬਾਰ

ਹਾਰ ਤਾਰ ਚਾਰ ਨਾਰ ਮਾਮਾ ਹਾਸਾ ਚਾਚਾ ਮਸਾਣ ਮਕਾਨ
ਗਾਜਰ ਅਨਾਰ ਬਸਤਾ ਕਰਾਰਾ ਗਰਾਰਾ ਮਾਲਖਾਨਾ ਸਰਦਾਰ ਅਰਦਾਸ ਦਸਤਾਰ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ		ਸਹੀ
ਵਰਕ	-	ਵਰਕਾ
ਤਰ	-	ਤਾਰ
ਭਰ	-	ਭਾਰ
ਬਲ	-	ਬਾਲ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਖੜਤਾਲ	-	ਖੜਤ_ਲ
ਕਾਰਖਾਨਾ	-	ਕ_ਰਖ_ਨ_
ਦਵਾਤ	-	ਦਵ_ਤ
ਜਾਨਵਰ	-	ਜ_ਨਵਰ

ਦਵਾਤ

ਸਿਹਾਰੀ (f)

ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮਿਰਚ : ਮਿਰਚ

ਗਿਰਡ : ਗਿਰਡ

ਹਿਰਨ : ਹਿਰਨ

ਨਹਿਰ : ਨਹਿਰ

ਸਿਰ ਰਿੜ ਗਿਣ ਦਿਨ ਲਿਖ ਭਿੜ ਕਿਰਤ ਕਿਰਤ ਗਿਟਕ
ਸ਼ਹਿਰ ਬਿੜਕ ਰਿੜਕ ਲਹਿਰ ਮਿਲਖ ਕਿਸਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਗਿਟਮਿਟ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	-	ਸਹੀ
ਸਰ	-	ਸਿਰ
ਈਲਮ	-	ਇਲਮ
ਕਰਨ	-	ਕਿਰਨ
ਤਲਕਣ	-	ਤਿਲਕਣ
ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ	-	
ਗਿਣ	-	ਗਣ
ਕਿਰਤ	-	ਕਰਤ
ਕਿਣਮਿਣ	-	ਕਣ_ਮਣ
ਕਿਸਾਨ	-	ਕਸਾਨ

ਕਿਸਾਨ

ਬਿਹਾਰੀ (ੴ)

ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਘੜੀ : ਘੜੀ

ਝੀਲ : ਝੀਲ

ਪੀਪਣੀ : ਪੀਪਣੀ

ਸ਼ੀਰਨੀ : ਸ਼ੀਰਨੀ

ਖੀਰ ਵੀਰ ਨੀਰ ਲੀਰ ਨੀਲੀ ਭੀੜ ਮੀਤ ਕੀੜੀ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਸਰੀਰ ਕਤੀੜ
ਸਕੀਰੀ ਲਕੀਰ ਬਗੀਚੀ ਧਤੀਰੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਕਸਮੀਰ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	-	ਸਹੀ
ਚਰ	-	ਚੀਰ
ਤਰ	-	ਤੀਰ
ਗਰਮ	-	ਗਰਮੀ
ਬਰਫ	-	ਬਰਫੀ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਵੀਰ

ਪਤੀਲੀ

ਫਕੀਰੀ

ਕੀਰਤਨ

ਬਰਫੀ

ਐਂਕੜ ( )

ਐਂਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੁਲ : ਪੁਲ ਬੁਰਜ : ਬੁਰਜ ਗੁਰਜ : ਗੁਰਜ ਬੁਲ ਬੁਲ : ਬੁਲਬੁਲ

ਤੁਰ : ਗੁਰ ਚੁਣ ਸੁਰ ਤੁਣ ਖੁਸ਼ ਚੁਸਤ ਕੁਤਰ ਸੁਰਤ ਖੁਸ਼ਕ

ਉੜਕ ਜੁਰਮ ਜੁਗਤ ਸੁਰਖ ਸੁਘੜ ਕਲਜੁਗ ਕੁਦਰਤ ਸਰਗੁਣ ਬੁਕਰਮ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	ਸਹੀ
ਬਣ	ਬੁਣ
ਸਣ	ਸੁਣ
ਤਰ	ਤੁਰ
ਮਲਕ	ਮੁਲਕ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

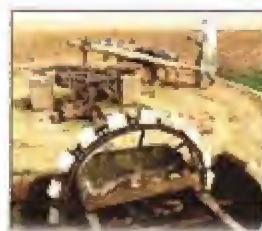
ਖੁਰਕ	-	ਰਕ
ਪੁਲ	-	ਲ
ਹੁਨਰ	-	ਨਰ
ਗੁਰਬਤ	-	ਰ_ਤ

ਬੁਣਤ

ਦੁਲੈਂਕੜ (ੴ)

ਦੁਲੈਂਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੂਰਤਾ : ਮੂਰਤ ਸੂਰਜਾ : ਸੂਰਜ ਖੂਹ : ਖੂਹ ਕਬੂਤਰਾ : ਕਬੂਤਰ

ਭੂਤ ਕੂੜ ਬੂਰ ਸੂਰ ਹੂਕ ਸੂਤ ਫੂਰ ਖਰੂਦ ਗਰੂਰ ਕੂਕਰ ਮਲੂਕ
ਹਜ਼ੂਰ ਚੂਰਨ ਖਜ਼ੂਰ ਸੂਰਤ ਅਮਰੂਦ ਪੂਰਨ ਮਜ਼ਲੂਮ ਖਰਬੂਜਾ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਗਦਦ

ਸਰਰ

ਘਰ

ਕਸਰ

ਸਹੀ

ਗਦੂਦ

ਸਰੂਰ

ਘੂਰ

ਕਸੂਰ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਤੂਤ

ਘੂਰ

ਭਰਭੂਰ

ਕਰਤੂਤ

ਤੂਤ

ਲਾਂ (ਾ)

ਲਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੇਜ਼ : ਮੇਜ਼ ਸੇਬ : ਸੇਬ ਜਲੇਬ : ਜਲੇਬ ਪੇਚਕਸ਼ : ਪੇਚਕਸ਼

ਮੇਖ ਬੇਰ ਵੇਲ ਜੇਬ ਵੇਸਣ ਸੇਵਕ ਹਨੇਰ ਖੇਚਲ
ਬੇਗਮ ਦਲੇਰ ਬਟੇਰ ਸਵੇਰ ਅਟੇਰਨ ਠੇਕੇਦਾਰ ਤੇਰਮੇਰ ਧਰੇਕ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	ਸਹੀ
ਸਜ	ਸੇਜ
ਦਸ	ਦੇਸ
ਨੜ	ਨੇੜੇ
ਚਤੁਰ	ਚੇਤੁਰ

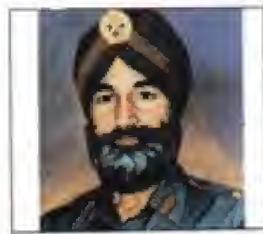
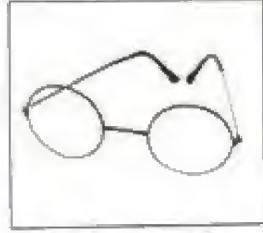
ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਭੇਦ	-	_____ ਦ
ਪੇੜੇ	-	ਪ_____
ਗਣੇਸ਼	-	ਗ_____ ਸ
ਬੇਸਮਤੀ	-	_____ ਸਮਤੀ

ਦੁਲਾਵਾਂ (ੴ)

ਦੁਲਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੈਰ : ਪੈਰ   ਵੈਹੜਕਾ : ਵੈਹੜਕਾ   ਐਨਕ : ਐਨਕ   ਜਰਨੈਲ : ਜਰਨੈਲ

ਗੈਰ ਭੈਅ ਡੈਣ ਖੈਰ ਭੈਣ ਬਨੈਣ ਗੈਰਤ ਪੈਲ ਮੈਲ ਕੈਦਣ
ਵੈਲ ਵੈਰਨ ਪੈਦਲ ਬੈਠਕ ਸੈਨਤ ਲਟੈਣ ਐਤਵਾਰ ਮਲਵੈਣ ਕਰਨੈਲ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	-	ਸਹੀ
ਸਰ	-	ਸੈਰ
ਵਦ	-	ਵੈਦ
ਡਣ	-	ਡੈਣ
ਮਲ	-	ਮੈਲ
ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ		
ਵੈਣ	-	_____ਣ
ਸੈਰ	-	_____ਰ
ਗੈਰਤ	-	_____ਰਤ
ਮਝੈਲ	-	ਮ_____ਲ

ਵੈਦ

ਹੋੜਾ (ੳ)

ਹੋੜੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਮੋਰ : ਮੋਰ

ਗੋਲਕ : ਗੋਲਕ

ਬੋਕ : ਬੋਕ

ਲੋਗੜ : ਲੋਗੜ

ਛੋਲ ਬੋਲ ਬੋੜ ਰੋਟ ਠੋਕਰ ਗੋਰਖ ਮੋਕ ਕੋਹੜ ਸਲੋਕ
ਘੋਗੜ ਰੋਕੜ ਰੋਗਨ ਮਰੋੜ ਅਨਮੋਲ ਸਰੋਵਰ ਅਖਰੋਟ ਮੋੜਘੋੜ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	ਸਹੀ
ਤਰ	ਤੌਰ
ਸਚ	ਸੋਚ
ਚਰ	ਚੋਰ
ਜੜ	ਜੋੜ
ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ	
ਕੋਟ	_____ਟ
ਬੋਲ	_____ਲ
ਗੋਗੜ	_____ਗੜ
ਲੋਟਪੋਟ	_____ਟ _____ਟ

ਗੋਗੜ

ਕਨੌੜਾ (ੴ)

ਕਨੌੜੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੈੜ : ਪੈੜ ਫੌਜ : ਫੌਜ ਪਤੌੜ : ਪਤੌੜ ਜਨੌਰ : ਜਨੌਰ

ਚੌਲ ਕੌਲ ਹੌਲ ਕੌੜ ਭੌਰ ਮੌਸਮ ਨੌਕਰ ਰੌਣਕ ਕੌਰ
ਚੌੜ ਗਪੈੜ ਚੌਪਰ ਪਸੌਰ ਘਨੌਰ ਚਮਕੌਰ ਬਖਤੌਰ ਛੌਰਭੌਰ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	ਸਹੀ
ਦਣ	ਦੌਣ
ਦਲਤ	ਦੌਲਤ
ਘਲ	ਘੌਲ
ਕਮ	ਕੌਮ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਚੌਰਸ	-	ਰਸ
ਮੌਜ	-	ਜ
ਚੌਰ	-	ਰ
ਮਖੌਲ	-	ਮ_ਲ

ਚੌਰ ਸਾਹਿਬ

ਅੱਧਕ (ੴ)

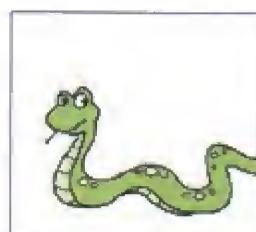
ਅੱਧਕ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਅੱਖ : ਅੱਖ

ਨੱਕ : ਨੱਕ

ਸੱਪ : ਸੱਪ

ਪੱਥਰ : ਪੱਥਰ

ਹੱਥ ਰੱਥ ਗੱਪ ਪੱਥ ਸੱਥ ਲੱਤ ਅੱਗ ਵੱਗ ਮੱਤ ਹੱਕ ਛੱਤ ਕੱਤ
ਮੱਖਣ ਸੱਕਰ ਮੱਛਰ ਛੱਪਰ ਬੱਤਖ ਲੱਕੜ ਧੱਕੜ ਖੱਦਰ ਅਣਥੱਕ

ਦੁਹਰਾਉ

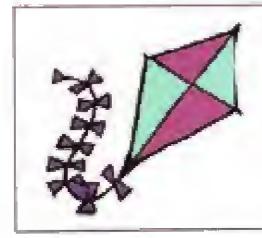
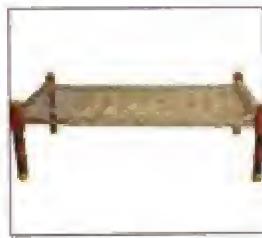
ਗਲਤ	-	ਸਹੀ
ਦਸ	-	ਦੱਸ
ਠਗ	-	ਠੱਗ
ਮਖ	-	ਮੱਖ
ਸਤਰ	-	ਸੱਤਰ
ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ		
ਮੱਖਣ	-	_____ਖਣ
ਲੱਕ	-	_____ਕ
ਛੱਪੜ	-	_____ਪੜ
ਯੱਕਦਮ	-	_____ਕਦਮ

ਛੱਪੜ

ਟਿੱਪੀ (੯)

ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਚੰਦ : ਚੰਦ ਪ ਲੰਘ : ਪਲੰਘ ਪ ਤੰਗ- ਪਤੰਗ ਸ਼ਤਰੰਜ : ਸ਼ਤਰੰਜ

ਰੰਗ ਫੰਦ ਕੰਧ ਦੰਦ ਰੰਦ ਕੰਤ ਖੰਘ ਗੰਦ ਸੰਗ ਜੰਗਲ ਕੰਬਲ
ਬੰਦ ਨੰਗ ਜੰਦ ਮੰਦਰ ਕਲੰਦਰ ਪਤੰਦਰ ਚਕੰਦਰ ਸਰਪੰਚ ਪਰਪੰਚ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ

ਸਗ

ਮਗ

ਡਗ

ਪਤਦਰ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਪੰਥ

ਬੰਜਰ

ਖੰਡ

ਅਨੰਦ

ਸਹੀ

ਸੰਗ

ਮੰਗ

ਡੰਗ

ਪਤੰਦਰ

_____ਥ

_____ਜਰ

_____ਡ

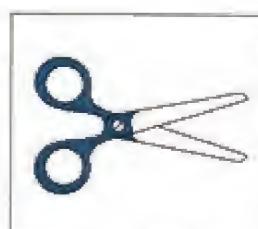
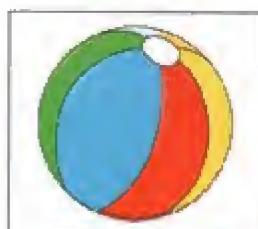
ਅ_____ਦ

ਪੰਥ (ਖਾਲਸਾ)

ਬਿੰਦੀ (:)

ਬਿੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੀਂ ਘ : ਪੀੰਘ ਗੇਂ ਦ : ਗੇੰਦ ਕੈਂ ਚੀ : ਕੈੰਚੀ ਬਾਂ ਦ ਰ : ਬਾਂਦਰ

ਕਾਂ ਗਾਂ ਮਾਂ ਛਾਂ ਨੀਂਦ ਮੀਂਹ ਭਾਂਡਾ ਆਂਡਾ ਟਾਂਡਾ ਟਾਂਗਾ
ਜਦੋਂ ਬੈਂਤ ਥਾਣੀਂ ਜੀਂਦ ਕਾਂਗੜੀ ਕੁੜੀਆਂ ਪਰਛਾਵਾਂ ਮੌਮਬੱਤੀਆਂ

ਦੁਹਰਾਉ

ਗਲਤ	-	ਸਹੀ
ਸਾਗ	-	ਸਾਂਗ
ਬਾਗ	-	ਬਾਂਗ
ਲਾਵਾ	-	ਲਾਂਵਾਂ
ਜਾਦਾ	-	ਜਾਂਦਾ

ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰੋ

ਭਾਂਡਾ	-	_____ਡਾ
ਲੋਂਗ	-	_____ਗ
ਮੀਂਹ	-	_____ਹ
ਲਾਂਗੜ	-	_____ਗੜ

ਮੀਂਹ

ਪੈਰੀਂ ਰਾਗਾ ( )

ਤ੍ਰੇਲ : ਤ੍ਰੇਲ

ਗ੍ਰੰਥ : ਗ੍ਰੰਥ

ਤ੍ਰੇੜ : ਤ੍ਰੇੜ

ਬ੍ਰਾਹਮਣ : ਬ੍ਰਾਹਮਣ

ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦਿੜ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਣ ਪ੍ਰਭ ਟਾਲੀ ਪ੍ਰਣਾਮ ਬ੍ਰਹਮਾ
ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਦ੍ਰਾਵਿੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਗ੍ਰਹਿਣ

ਪੈਰੀਂ ਰਾਗਾ ( )

ਸਰੋਂ : ਸਰੋਂ

ਕਿਲ੍ਹਾ : ਕਿਲ੍ਹਾ

ਆਲੂਣਾ : ਆਲੂਣਾ

ਚੁੜੀ : ਚੁੜੀ

ਜੜ੍ਹ ਮੜ੍ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੜ੍ਹੀ
ਕਾੜ੍ਹਨੀ ਚੜ੍ਹਤ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਮੜ੍ਹਨਾ ਚਿੱਤੌੜਗੜ੍ਹ

ੴ ਅ ਦੇ ਰਹਿਤ

ਊੜਾ

ਸੋਹਣਾ ਸੋਹਣਾ ਪਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਕਲਗੀ ਵਾਂਗ ਸਜਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਖਿਡਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਸੀਸੇ ਵਿੱਚ ਜੜਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਬੀਜ ਲਓ ਤੇ ਵਾਹ ਲਓ ਉੜਾ
ਭੁੱਖ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਖਾ ਲਓ ਉੜਾ
ਰੁੱਸਿਆ ਫਿਰੇ ਮਨਾ ਲਓ ਉੜਾ

ਐੜਾ

ਮਿੱਠੀਆਂ 'ਅੰਬੀਆਂ', ਕੌੜੇ 'ਅੱਕ'
ਖੱਟੇ 'ਔਲੇ' ਗਏ ਨੇ ਪੱਕ
ਪਿਆਰ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਰੌਲੇ ਹੁੰਦੇ
ਫਲ ਬਿਨ ਬੂਟੇ ਹੌਲੇ ਹੁੰਦੇ
ਐੜੇ ਦੇ ਨਾਲ 'ਆੜੀ' ਰੱਖ
ਮਿੱਠੀਆਂ 'ਅੰਬੀਆਂ', ਕੌੜੇ 'ਅੱਕ'

ਈੜੀ

'ਏਕ' ਓਕਾਰ , 'ਏਕ' ਓਕਾਰ
ਈੜੀ ਜਪਦੀ 'ਏਕ' ਓਕਾਰ
ਕੁਦਰਤ-ਅੱਲਾ, 'ਇੱਕੋ' ਗੱਲਾਂ
'ਇੱਕ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸਭ ਸੰਸਾਰ
ਏਕ ਓਕਾਰ , ਏਕ ਓਕਾਰ

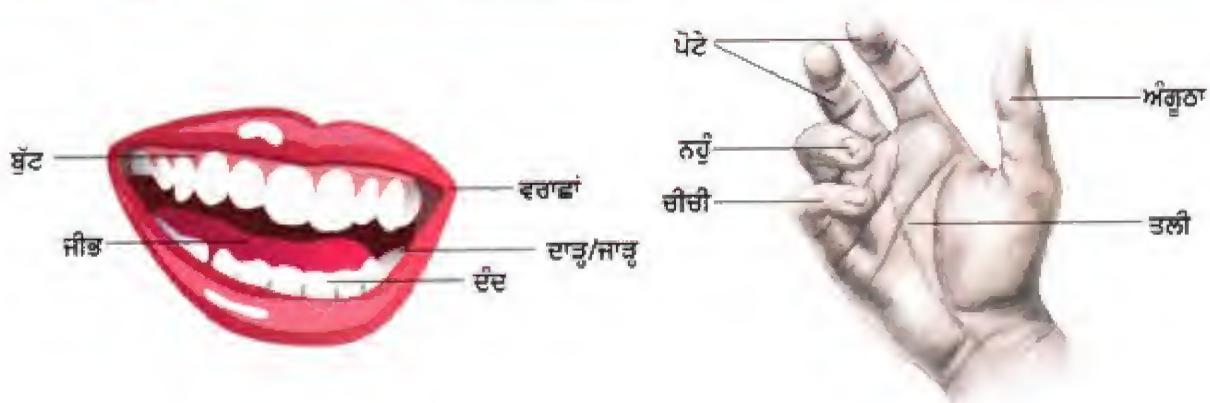
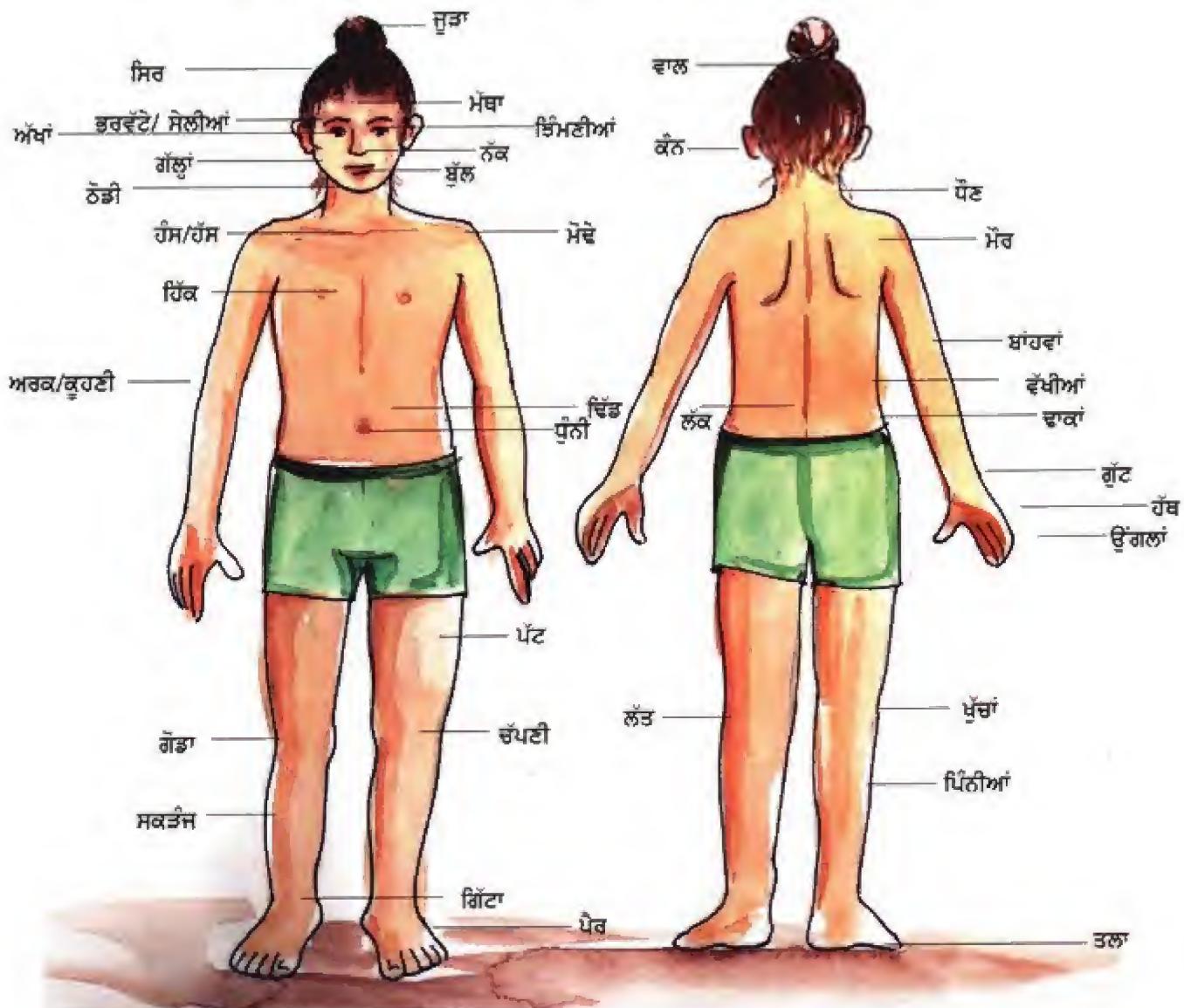
ਸੱਸਾ

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ 'ਸੋਟੀ' ਹੈ
ਨਾ ਪਤਲੀ ਨਾ ਮੋਟੀ ਹੈ
ਬਾਬਾ ਜੀ ਤਾਂ 'ਸੱਚ' ਬੋਲਦੇ
ਮੈਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ 'ਸਰਬੱਤ' ਬੋਲਦੇ
ਨਾਲੇ ਵੱਟਦੇ 'ਸਣ' ਦਾ ਰੱਸਾ
ਈੜੀ ਮਗਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੱਸਾ

ਹਾਹਾ

ਹਾਹਾ ਗੀਹੀ, ਹਾਹਾ ਗੀਹੀ
ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਂਦੀ ਬੀਹੀ ?
ਬੀਹੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹਿਰਨ ਤੇ ਹਾਬੀ
ਹਲਦੀ ਖਾ ਕੇ ਮਾਰਨ ਭਾਤੀ
ਤੂੰ ਦੀ ਬੀਬੀ ਹੋ ਜਾ ਖੀਵੀ
ਹਾਹਾ ਗੀਹੀ, ਹਾਹਾ ਗੀਹੀ

ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ

ਪੁਗਣ-ਪੁਗਾਇੇ ਤੇ ਖੇਤਾਂ

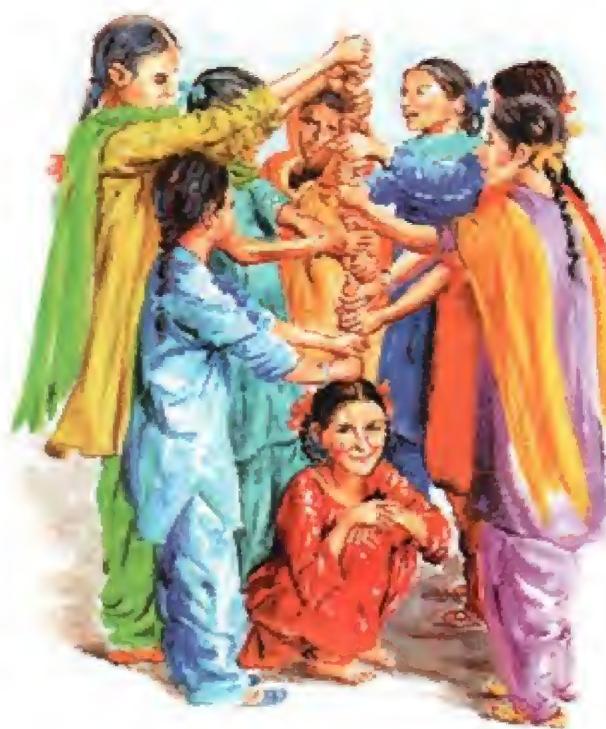
ਈਂਗਣ ਮੀਂਗਣ
ਤਲੀ ਤਲੀਂਗਣ
ਕਾਲਾ ਪੀਲਾ ਬੱਕਰਾ
ਗੁੜ ਖਾਵਾਂ ਵੇਲ ਵਧਾਵਾਂ
ਮੂੜੀ ਪੱਤਰਾ
ਪੱਤਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਆਏ
ਹੱਥ ਕਤਾੜੀ ਪੈਰ ਕਤਾੜੀ
ਨਿਕਲ ਵੀਰਿਆ ਤੇਰੀ ਵਾਰੀ

ਲਾੜਾ ਵਹੁਟੀ ਸੌਣ ਲੱਗੇ
ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਵੱਜ ਗਿਆ ਰੋੜ
ਕੋਈ ਲਓ ਰਾਜਾ
ਕੋਈ ਲਓ ਚੋਰ

ਭੰਡਾ ਭੰਡਾਰੀਆ
ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਭਾਰ
ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ ਚੁੱਕ ਲੈ
ਦੂਜੀ ਤਿਆਰ

ਉੱਚੇ ਮਹਿਲੀਂ ਫਾਹੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ
ਘੁੱਗੀ ਲਾਉਂਦੀ ਜ਼ੋਰ
ਕੋਈ ਲਓ ਤਿੱਤਰ
ਕੋਈ ਲਓ ਮੋਰ

ਇੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਭੰਬਾ ਭੌ
ਅੱਸੀ ਨੱਬੇ ਪੂਰਾ ਸੌ
ਸੌ ਗਲੋਟਾ ਤਿੱਤਰ ਮੋਟਾ
ਚੱਲ ਮਦਾਰੀ ਪੈਸਾ ਖੋਟਾ
ਖੋਟੇ ਦੀ ਖਟਿਆਈ
ਬੇਬੇ ਦੌੜੀ ਦੌੜੀ ਆਈ

ਕਾਲੇ ਬਾਗੋਂ ਨੁੰਗੀ ਆਈ
ਨਾਲ ਲਿਆਈ ਘੱਟਾ
ਕੋਈ ਲਓ ਵੱਡਾ
ਕੋਈ ਲਓ ਕੱਟਾ

ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹਾਣੀਓ
ਜੀਵੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਪੀਤਾ
ਕੋਈ ਮੰਗੇ ਰਾਮ ਕੋਈ ਸੀਤਾ

ਖੇਡੇ ਤੇ ਗਾਇ

ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦੀ
ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ
ਦੁਪੱਟਾ ਭਰਜਾਈ ਦਾ
ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਜਵਾਈ ਦਾ
ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ ਗੰਗਾ
ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਈ ਵੰਗਾਂ
ਅਸਮਾਨੀ ਮੇਰਾ ਘੱਗਰਾ
ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਉਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ

ਗੱਡਾ ਭਰਿਆ ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ
ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ.....

ਮੈਂ ਤੇ ਭਾਬੋ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗੀਆਂ
ਮੈਨੂੰ ਆਈ ਨਿੱਛ
ਨਿੱਛ ਬਾਬਾ ਨਿੱਛ
ਨਿੱਛ ਬਾਬਾ ਨਿੱਛ

ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਕਿਤਾਬ
ਕੋਈ ਮੇਮ ਕੋਈ ਸਾਹਬ
ਮੇਮ ਜਾ ਵੜੀ ਕਲਕੱਤੇ
ਉੱਥੇ ਮੇਰਾ ਸਾਹਬ ਨੱਚੇ
ਬਾਬੂ ਸੀਟੀਆਂ ਵਜਾਵੇ
ਗੱਡੀ ਛੱਕ ਛੱਕ ਆਵੇ

ਮਾਈ ਪਤੰਗੜਾ
ਮਾਈ ਪਤੰਗੜਾ
ਕੈਸਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਾਇਆ
ਉੱਠ ਨੀ ਬੀਬੈ
ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਵਿਆਹਿਆ

ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਗੰਨਾ
ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਲੰਮਾ
ਭਾਬੋ ਮੇਰੀ ਪਤਲੀ
ਨੱਕ ਜਿਹਦੇ ਮਛਲੀ
ਮਛਲੀ ਤੇ ਮੈਂ
ਨਹਾਉਣ ਚਲੀਆਂ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ
ਲੁੰਡਾ ਪਿੱਪਲ ਢਹਿ ਪਿਆ
ਮਛਲੀ ਆ ਗਈ ਹੇਠ
ਮਛਲੀ ਦੇ ਦੋ ਮਾਮੇ ਆਏ
ਮੇਰਾ ਆਇਆ ਜੇਠ
ਜੇਠ ਦੀ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਪਕਾਈ
ਨਾਲ ਰਿੱਧੀਆਂ ਤੋਰੀਆਂ
ਜਿਉਣ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ

ਕੋਟਲਾ ਛਪਾਕੀ
ਜੁਮੇਰਾਤ ਆਈ ਜੇ
ਜਿਹੜਾ
ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖੇ
ਉਹਦੀ ਸ਼ਾਮਤ
ਆਈ ਜੇ।

ਬੁਝਾਰਤਾਂ / ਬਾਤਾਂ

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਜੰਮਿਆ, ਫੇਰੀ ਮੇਰਾ ਭਾਈ,
ਖਿੱਚ ਧੂ ਕੇ ਬਾਪੂ ਜੰਮਿਆ, ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੀ ਮਾਈ।

ਨੀਲੀ ਟਾਕੀ ਚੌਲ ਬੱਧੇ
ਦਿਨੇ ਗੁਆਚੇ ਰਾਤੀ ਲੱਭੇ

ਆਲਾ ਕੌਡੀਆਂ ਵਾਲਾ
ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਭੁੱਟੇ ਨੱਚਦੀ।

ਦੋ ਜਣਿਆਂ ਦੀ ਲਾਠੀ, ਇੱਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਤਲ
ਇਸ ਮੇਰੀ ਬੁਝਾਰਤ ਦਾ ਕੱਢੇ ਬੀਬਾ ਖੋਜ।

ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਭਜਾਈ ਜਾਹ
ਸਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਈ ਜਾ

ਡੱਬੀ ਮੇਰੀ ਬੱਕਰੀ ਡੱਬੀ ਉਹਦੀ ਛਾਂ
ਚੌਲ ਮੇਰੀ ਬੱਕਰੀ ਕੱਲ੍ਹੁ ਵਾਲੇ ਥਾਂ।

ਬਾਪੂ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਬੇਬੇ ਵੜ ਗਈ।

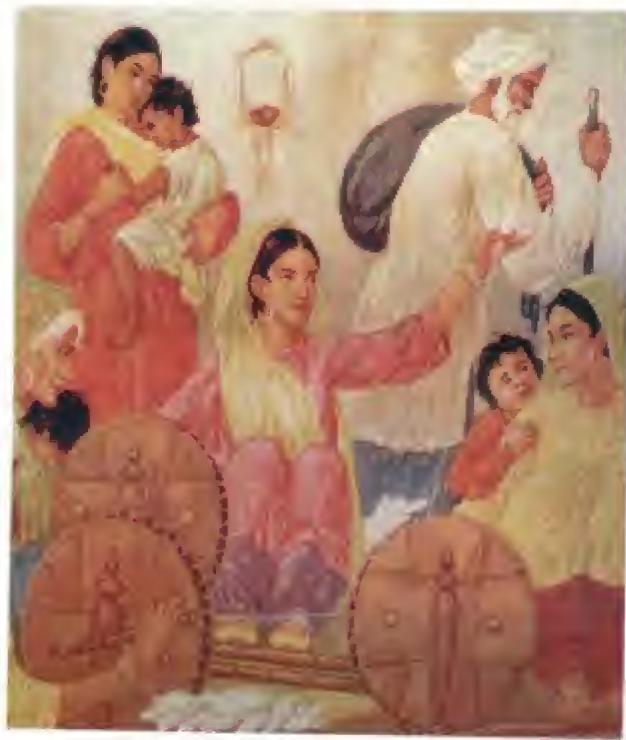

ਰੰਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ

ਲਾਲ		ਸ਼ਬਜਕਲਾਹੀਂ		ਹਲਦੀ ਰੰਗਾ		ਚਾਂਦੀਰੰਗਾ	
ਸੂਹਾ		ਕੱਦੂ ਰੰਗਾ		ਲੱਡੂ ਰੰਗਾ		ਭੂਰਾ	
ਰੱਤਾ		ਮੇਰ ਪੰਖੀਆ		ਭੰਗਵਾ		ਖਾਕੀ	
ਗੁਲਾਨਾਗੀ		ਅੰਗੂਰੀ		ਗੋਰੂਆ		ਮਿੱਟੀ ਰੰਗਾ	
ਸ਼ਰਬਤੀ		ਮੁੰਗੀਆ		ਜ਼ਰਦ		ਤਾਬੇ ਰੰਗਾ	
ਕਲੇਜੀ		ਸੌਛੀਆ		ਕੱਚਾ ਪੀਲਾ		ਸੁਨਿਹਰੀ	
ਗਾੜੀ		ਨੀਲਾ		ਘਉਕਪੂਰੀ		ਬਿਸਕੁਟੀ	
ਟਮਾਟਰੀ		ਸਰਦਈ		ਪਿਸਤਾ		ਕੱਕਾ	
ਉਨਾਭੀ		ਜਾਮਨੀ		ਕਾਲਾ		ਘਸਮੈਲਾ	
ਸੰਧੂਰੀ		ਬੈਂਗਣੀ		ਸਿਆਹ		ਤਿੱਤਰ ਖੰਭਾ	
ਸੰਤਰੀ		ਫਿਰੋਜੀ		ਕਣਕਵੰਨਾ		ਤਿੱਤਰ-ਮਿਤਰਾ	
ਗੁਲਾਬੀ		ਅਸਮਾਨੀ		ਸਲੇਰਾ		ਬਦਾਮੀ	
ਸੰਦਲੀ		ਅਲਸੀ-ਛੁਲਾ		ਸੁਆਹ ਰੰਗਾ		ਭੂਸਲਾ	
ਪਿਆਜੀ		ਕਾਸ਼ਣੀ		ਮੁਸ਼ਕੀ		ਕਪੂਰੀ	
ਹਰਾ		ਘੁੱਗੀਰੰਗਾ		ਸ਼ਾਹ ਕਾਲਾ		ਦਾਖਾ	
ਤੋਤੇਰੰਗਾ		ਕੰਚਾਈ		ਚਿੱਟਾ		ਕਪਾਹੀ	
ਅੰਬਰਸੀਆ		ਚੂਹੇ ਰੰਗਾ		ਦੂਧੀਆ		ਡੱਬ-ਖੜੱਬਾ	
ਹਰਿਆਲਾ		ਪੀਲਾ		ਬੱਗਾ		ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰੇ ਦੁਨੀਆਂ	
ਜ਼ਹਿਰ ਮੌਹਰਾ		ਖੱਟਾ		ਚੀਨਾ		ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਰੰਗ ਦਾ	
ਮਹਿੰਦੀਰੰਗਾ		ਸਰੋਂ-ਛੁੱਲਾ		ਸਲੇਟੀ		ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿਉਟਰ ਨਾਲ	

ਹਿਸਤੇ-ਨਾਤੇ ਤੇ ਸਾਕ

ਮਾਂ ਪਿਉ - ਜੰਮਣ ਵਾਲੇ
ਦਾਦੀ ਦਾਦਾ - ਪਿਉ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਪੜਦਾਦੀ ਪੜਦਾਦਾ - ਦਾਦੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਲੱਕੜਦਾਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾਦਾ - ਪੜਦਾਦੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਨਾਨੀ ਨਾਨਾ - ਮਾਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਪੜਨਾਨੀ ਪੜਨਾਨਾ - ਨਾਨੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਭੂਆ ਫੁੱਫੜ - ਪਿਉ ਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਭੂਆ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ
ਮਾਮਾ ਮਾਮੀ - ਮਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਘਰਵਾਲੀ
ਖਸਮ/ਨੀਂਗਰ - ਕੁੜੀ ਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ
ਸੱਸ ਸਹੁਰਾ - ਘਰਵਾਲੀ/ ਘਰਵਾਲੇ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ
ਮਾਸੀ ਮਾਸੜ - ਮਾਂ ਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਮਾਸੀ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ
ਚਾਚਾ ਚਾਚੀ - ਪਿਉ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਤੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ
ਤਾਇਆ ਤਾਈ - ਪਿਉ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤੇ ਤਾਏ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ
ਦਿਅਹੁਰਾ - ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਪਿਉ / ਦਾਦਾ ਸਹੁਰਾ
ਦਦੇਸ - ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਮਾਂ/ ਦਾਦੀ ਸੱਸ/ ਸੱਸ ਦੀ ਸੱਸ
ਪਤਿੱਗੁਰਾ - ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਭਰਾ / ਚਾਚਾ ਸਹੁਰਾ
ਪਤੀਸ - ਚਾਚੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ/ ਚਾਚੀ ਸੱਸ
ਮਮੇਸ - ਘਰਵਾਲੇ ਦੀ ਮਾਮੀ / ਮਾਮੀ ਸੱਸ
ਨਨੇਸ - ਘਰਵਾਲੇ ਦੀ ਨਾਨੀ ਸੱਸ
ਨੂੰਹ - ਪੁੱਤ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ
ਜਵਾਈ - ਧੀ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ
ਭਣੇਵਾਂ ਭਣੇਵੀਂ - ਭੈਣ ਦਾ ਪੁੱਤ ਧੀ
ਭਤੀਜਾ ਭਤੀਜੀ - ਭਰਾ ਦਾ ਪੁੱਤ ਧੀ

ਪੇਤਰੀ - ਪੁੱਤ ਦਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਧੀ
 ਦੇਹਤੀ - ਧੀ ਦਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਧੀ
 ਕੁੜਮਣੀ - ਪੁੱਤ ਜਾਂ ਧੀ ਦੇ ਸੱਸ ਤੇ ਸਹੁਰਾ
 ਕੁੜੀ - ਕੁੜੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਤੇ ਸਾਕ
 ਜਨਾਨੀ - ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਖਸਮ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਭਰਾ
 ਜਨਾਨੀ - ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਖਸਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ
 ਜਨਾਨੀ - ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਘਰਵਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ
 ਜਵਾਈ - ਜਵਾਈ ਦੇ ਭਰਾ, ਸੱਸ ਦੇ ਕਲਮੇਟੇ
 ਜਿਥੇ - ਜਿਥੇ ਕੁੜੀ ਵਿਆਹੀ ਉਸਦੇ ਖਸਮ ਦਾ ਘਰ
 ਤੇ ਸਾਕ

ਵਿਆਹੀ/ਛੜੀ - ਜਿਸਦਾ ਵਿਆਹ ਨਾ ਹੋਵੇ
 ਭਰਾ/ਅੰਤਰੀ - ਜਿਸਦੀ ਅੰਲਾਦ ਨਾ ਹੋਵੇ
 ਪਿਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ
 ਪਿਉ - ਮਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ
 ਹੋਏ ਭੈਣ ਭਰਾ - ਮਾਂ ਜਾਂ ਪਿਉ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਹੋਏ ਬਾਲ
 ਰੰਡੀ - ਜਿਹਦੀ ਘਰਵਾਲੀ / ਘਰਵਾਲਾ ਮਰ ਜਾਵੇ

ਦੂਜਾ - ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ
 ਦੁਰ ਪਾਉਣਾ - ਇਕੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੰਡੀ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ
 ਬੰਦੇ/ਜਠੇਰੇ - ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਾਦੇ ਬਾਬਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਪੁਰਖੇ
 ਗੀਕ - ਪਿਉ ਦੀ ਗੋਤ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਅੰਗ ਸਾਕ
 ਦੀਚਾਰਾ - ਦਾਦਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਤਾਏ ਅਤੇ ਚਾਚੇ। ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ
 ਆ ਅਤੇ ਜਨਾਨੀਆਂ, ਤਾਈਆਂ, ਚਾਚੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੰਦੇ
 ਮੇ ਅਤੇ ਨਾਨੇ। ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ, ਮਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਮਾਮੀਆਂ-
 ਨੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੈਣ ਭਰਾ ਦੇ ਸੱਸ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਮਾਸੜ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੰਛੀ

ਚਿੜੀ
 ਕਾਂ
 ਚੱਕੀਰਾਹਾ
 ਗਟਾਰ/ਲਾਲੜੀ
 ਕਾਲਕਲੀਚੀ
 ਮਛੇਰਾ
 ਪੱਤਰੰਗਾ
 ਬੁਲਬੁਲ
 ਚੁਗਲ
 ਨੀਲਕੰਠ
 ਟਟ੍ਰੀਗੀ
 ਫੇਰੂੜੀ
 ਉੱਲੂ
 ਇੱਲੂ
 ਚਿੜੀਮਾਰ
 ਅਸਮਾਨੀ ਪਿੱਦੀ
 ਸ਼਼ਕਰਬੋਰਾ
 ਕਬੂਤਰ
 ਤਿਲੀਅਰ
 ਬਿਜੜਾ
 ਗਿਰੜ

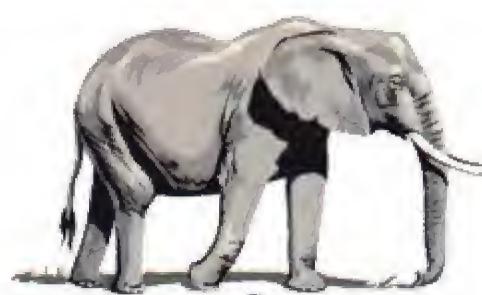

ਦਰਜ਼ੀ
 ਪਿੱਦੀ
 ਸ਼਼ਿਕਰਾ
 ਗਾਲੜੀ ਲਟੋਰਾ
 ਤਿੱਤਰ
 ਕਠਫੇੜਾ
 ਤੇਲੀਆਮੁਨੀਆਮੁਨੀ
 ਬੁੱਜਾ
 ਧਾਨ ਚਿੜੀ
 ਮਮੋਲਾ
 ਘੁੱਗੀ
 ਮੇਰਾ
 ਬੰਗਲਾ
 ਤੋਤਾ
 ਬਟੇਰਾ
 ਜਲ ਕੁਕੜੀ
 ਕਮਾਦੀ ਕੁਕੜੀ
 ਬੱਤਖ
 ਮੁਰਗਾਈ
 ਚੁਗਲ

ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ

ਸ਼ੋਰ

ਹਾਬੀ

ਰਿੱਛ

ਚੀਤਾ

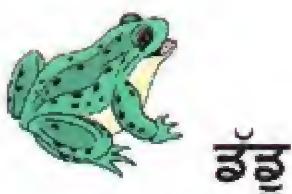
ਸੂਰ

ਲੂਬੜ

ਚੂਹਾ

ਭੜ੍ਕੜ੍ਹ

ਗਾਲੂੜ/ਕਾਟੇ

ਕਿਰਲੀ

ਸੱਪ

ਚਮਚੜਿੱਕ

ਕੱਛੂ

ਮਗਰਮੱਛ

ਮੱਛੀ

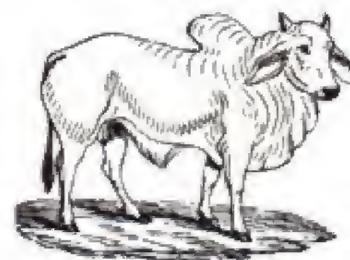

ਨਿਉਲ

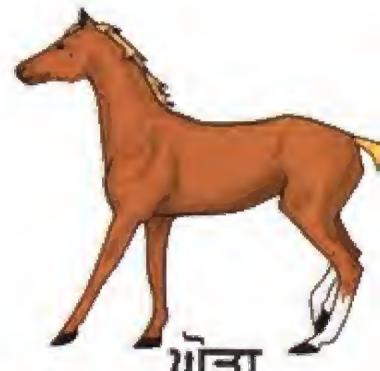
ਘਰੇਲੂ ਜਾਨਵਰ

ਡੋਟਾ/ਸੰਢਾ

ਬੌਲਦ

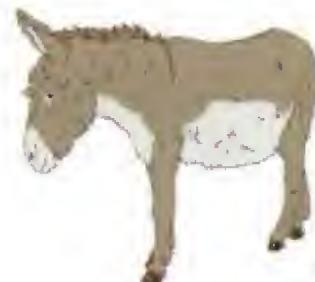
ਘੋੜਾ

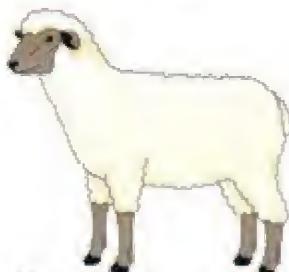
ਬੋਤਾ/ਉਠ

ਬੱਕਰੀ

ਖੋਤਾ

ਭੇਡ

ਕੁੱਤਾ

ਬਿਲੀ

ਚਕੋਰ

ਕੁੱਕੜ

ਸਹਿਆ

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ

ਮੱਝ ਦਾ : ਕੱਟਾ

ਬੱਕਰੀ ਦਾ : ਮੇਮਣਾ

ਕੁੱਤੀ ਦਾ : ਕੜੂਰਾ

ਘੋੜੀ ਦਾ : ਵਛੇਰਾ

ਗਾਂ ਦਾ : ਵੱਛਾ

ਭੇਡ ਦਾ : ਲੇਲਾ

ਬਿੱਲੀ ਦਾ : ਬਲੂੰਗੜਾ

ਬੋਤੀ ਦਾ : ਬਤਾਰ

ਘਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ

ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਛੱਡੇ 'ਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ

ਸ਼ੇਰ ਗੁਫਾ 'ਚ

ਤੋਤਾ ਖੋੜ 'ਚ ਬਿਜੜਾ ਆਲੁਣੇ 'ਚ

ਸਹੇ ਤੇ ਕੁੱਕੜ ਖੁੱਡੇ 'ਚ

ਚੂਹਾ ਰੁੱਡ 'ਚ

ਬਕਰੀਆਂ ਵਾੜੇ 'ਚ

ਮਦਾਜਾਂ ਪਛਾਣੋ ਤੇ ਮਿਲਾਓ

ਚੀਂ-ਚੀਂ

ਕਾਂ ਕਾਂ

ਟੀਂ ਟੀਂ

ਗੁਟਰ ਗੂੰ ਗੁਟਰ ਗੂੰ

ਮਿਆਉਂ ਮਿਆਉਂ

ਬਉਂ ਬਉਂ

ਮੈਂਅ ਮੈਂਅ

ਕੁੜ ਕੁੜ

ਕਿਆਉਂ ਕਿਆਉਂ

ਟਰਰ ਟਰਰ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੁੱਖ

ਟਾਹਲੀ	ਇਮਲੀ	ਕਰੀਰ	ਫਲਾਹੀ/ਫਲਾਹ
ਕਿੱਕਰ	ਖੜੂਰ	ਲਸੂੜਾ	ਗੀਠਾ
ਬੋਹੜ	ਸੁਖਚੈਨ	ਸਰੂ	ਢੇਉ
ਪਿੱਪਲ	ਪੁਤਰਨਜੀਵਾ	ਮਲੇ	ਹਰੜ
ਤੂਤ/ਸ਼ਹਿਤੂਤ	ਮਹਿੰਦੀ	ਵਣ	ਰਹੂੜਾ
ਨਿੰਮ	ਜੰਡ	ਪੀਲੂ	ਗਰਨਾ
ਬੇਰੀ/ ਬੇਰ			ਸੰਭਾਲ
ਅੰਬ			ਮਹੂਆ
ਆਉਲਾ			ਬਹੇੜਾ
ਸੁਹਾੰਜਣਾ			ਕਰੌਂਦਾ
ਸ਼ਰੀਂਹ			ਰਹੇੜੂ
ਜਾਮਣ			ਬੈਰ
ਪਰੇਕ/ਡੇਕ			ਬਿੱਲ
ਬਕੈਣ			ਤੁਣ
ਸਿੰਮਲ			ਮੰਦਾਰ
ਅਮਲਤਾਸ			ਬਰਨਾ
ਅਰਜਨ			ਚਮਰੋਰ
ਕਚਨਾਰ			ਢੱਕ
ਪਿਲਕਣ			ਫਰਮਾਂਹ
			ਹਿੰਜਣ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤੇ ਬਹੁਟੀਆਂ

ਫਸਲਾਂ

ਕਣਕ, ਕਪਾਹ, ਕਮਾਦ, ਮੱਕੀ/ਜਵਾਰ, ਬਾਜਰਾ, ਜੌਂ, ਬਾਸਮਤੀ, ਸਰੋਂ/ਤੋਰੀਆ, ਤਾਰਾਮੀਰਾ, ਸੂਰਜਮੁਖੀ, ਲਸੀ, ਛੋਲੇ, ਮਾਂਹ, ਮੂੰਗੀ, ਮਸਰ, ਮੋਠ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਤਿਲ, ਸ਼ਕਰਗੰਦੀ, ਕੰਗਣੀ, ਸਵਾਂਕ, ਹਾਲੋਂ, ਜਵੀ, ਰਾਈ, ਸੋਂਜੀ, ਬਰਸਣ, ਚਰੀ, ਲੂਸਣ

ਸਬਜ਼ੀਆਂ

ਆਲੂ, ਗੰਢੇ, ਗੋਭੀ, ਮਟਰ, ਬਤਾਉਂ, ਗਾਜਰ, ਮੂਲੀ, ਗੋਂਗਲੂ, ਭਿੰਡੀ, ਮਿਰਚਾਂ, ਕੱਦੂ, ਟੀਂਡੇ, ਤੋਰੀਆਂ, ਪੇਠਾ, ਹਲਵਾ

ਬਹੁਟੀਆਂ

ਗੁਲਾਬਾਸੀ, ਸਰਕੰਡਾ, ਬਰੂ, ਡੀਲਾ, ਮਧਾਣਾ, ਇਟਸਿਟ, ਸਲਾਰਾ, ਗੰਡੇਲ, ਕ, ਕਰਾੜੀ, ਕਪਾਹਬੂਟੀ, ਭੰਗ, ਨਜੋਤ, ਚਲਾਈ, ਸਲਾਰਾ, ਰ ਖਾਹ, ਪੰਜਫੁਲੀ, ਕੁਲਫਾ,

ਲੱਲੂ, ਮੈਣਾ, ਸੋਂਜੀ, ਲੇਹ, ਕਾਸ਼ਨੀ, ਪੁਠਕੰਡਾ, ਕਾਹੀ, ਗੁਲੀ ਡੱਡਾ, ਦੱਭ, ਛੋਫਣੀਆਂ, ਪਿਲਛੀ, ਤਰਾਤੇਜ, ਚਟਕ ਚਾਂਦਨੀ, ਮੋਖਾ, ਪੰਨੀ, ਘੂੰਈ, ਰਿੰਡ, ਪੋਹਲੀ, ਫੁਲਾਂ ਬੂਟੀ ਬਗਾਟ, ਪੀਲਕ, ਖੱਬਲ।

ਅਹੀ - ਇਨ - ਰੋਝੀ

ਦਿਨ ਦੇ ਅੱਠ ਪਹਿਰ : ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਰਾਤ : ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਚਾਨ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ	ਸ਼ਾਹ ਵੇਲਾ	ਰੈਲੀਂ ਰੈਲਾਂ ਰਲਣੀਆਂ
ਤੜਕਾ	ਸੂਰਜ ਸਵਾ ਨੇਜੇ	ਦੀਵਾ ਵੱਟੀ
ਸਰਘੀ ਵੇਲਾ	ਦੁਪਹਿਰ	ਖੌ-ਪੀਆ
ਪਹੁ ਛੁਟਾਲਾ	ਲੌਢਾ ਵੇਲਾ	ਕੌੜਾ ਸੋਤਾ
ਸਾਜਰਾ/ਸਵਖਤਾ	ਲੋਏ ਲੋਏ	ਢਲਦੀਆਂ ਖਿੱਤੀਆ
ਪੰਮੀ ਵੇਲਾ	ਤਰਕਾਲਾਂ	ਤਾਰੇ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਅ

दिन/वार

ਐਤਵਾਰ

ਸੰਮਦਾਰ

ਮੰਗਲਵਾਰ

ਬੰਧਾਰ

ਵੀਰਵਾਰ

संकरवार

ਸ਼ਿਵਿੰਚਰਵਾਰ

ਹੁੱਤਾਂ ਦਾ ਰਹੀਤ

ਵਿਸਾਖ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂਹਿਂਦੇ ਹਾਂ
ਦਾਣੇ ਘਰੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਾਂ

ਚੇਤ ਮਹੀਨਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ
ਕਣਕੀਂ ਸੋਨਾ ਮੜ੍ਹਦਾ ਹੈ

ਫੱਗਣ ਫੁੱਲ ਖਿੜਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਸਭ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ

ਮਾਘ ਨਜ਼ਾਰੇ ਧੁੱਪਾਂ ਦੇ
ਪੱਤੇ ਝੜਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ

ਪੋਹ ਵਿਚ ਪਾਲਾ ਖੇਸੀ ਦਾ
ਧੂਣੀਅਂ ਲਾ ਲਾ ਸੇਕੀ ਦਾ

ਜੇਠ ਮਹੀਨਾ ਤਪਦਾ ਹੈ
ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ

ਸਾਵਣ ਬੱਦਲ ਵੱਸਦੇ ਨੇ
ਅੰਬ ਜਾਮਨੂੰ ਰਸਦੇ ਨੇ

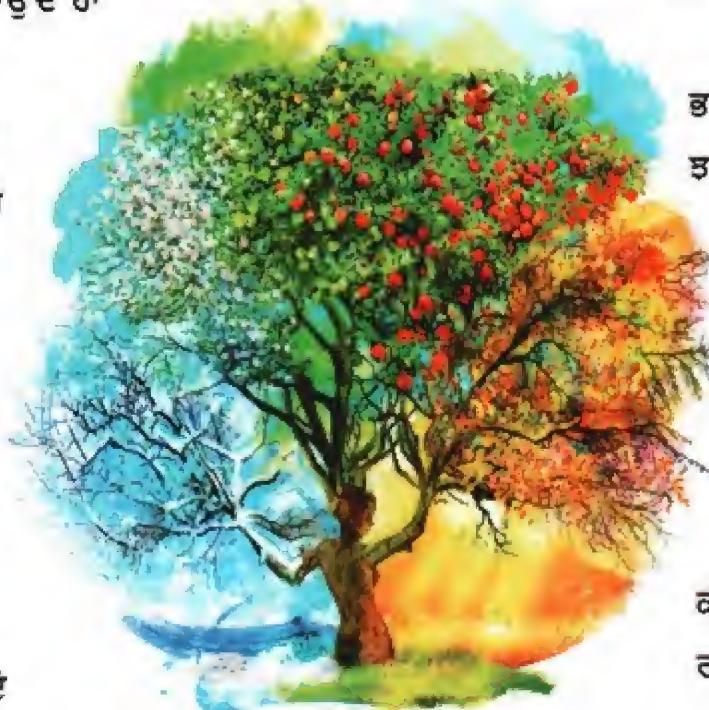
ਭਾਦੋਂ ਧੁੱਪਾਂ ਕਹਿਰ ਦੀਆਂ
ਝੜੀਆਂ ਕਈ ਕਈ ਪਹਿਰ ਦੀਆਂ

ਅੱਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ
ਨਾ ਗਰਮੀ ਹੈ ਨਾ ਪਾਲਾ ਹੈ

ਕੱਤਕ ਵੰਡੇ ਚਾਨਣੀਆਂ
ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿ ਕੇ ਮਾਨਣੀਆਂ

ਮੱਘਰ ਗਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
ਕੋਟ ਸਵੈਟਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ

ਸਾਉਣ ਵੀਰ 'ਕੱਠਿਆਂ ਕਰੇ
ਭਾਦੋਂ ਚੰਦਰੀ ਵਿਛੋੜੇ ਪਾਵੇ

ਪੰਜਾਬਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ

ਸਿਰ ਤੇ ਪਹਿਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਹਿਣੇ - : ਸੱਗੀ-ਛੁੱਲ , ਬਿੰਘਾਡੀ , ਟਿੱਕਾ , ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਪੱਟੀ , ਚੌਕ-ਚੰਦ , ਬੋਰਲਾ , ਝੁੰਮਰਸੂਈ , ਝੂਮਰ , ਚਿੜਾ , ਛੰਗਲੀ , ਛੁੱਲ ਨੂੰਠੀ ।

ਕੰਨਾਂ 'ਚ - : ਬੁੰਦੇ , ਕਾਂਟੇ , ਲੋਟਣ, ਪਿੱਤਲ-ਪੱਤੀਆਂ, ਤੁੰਗਲ, ਸੋਨ-ਚਿੜੀਆਂ, ਬੁਜਲੀਆਂ, ਕੋਕਰੂ , ਵਾਲੀਆਂ , ਝੁਮਕੇ, ਰੇਲਾਂ, ਬਹਾਦਰਨੀਆਂ, ਡੰਡਲੀਆਂ , ਮਾਮੇ-ਮੁਰਕੀਆਂ ।

ਨੱਕ ਵਿੱਚ - : ਨੁਕਰਾ , ਮਛਲੀ , ਨੱਥ , ਰੇਖ , ਕੋਕਾ , ਤੀਲੀ , ਲੌਂਗ

ਗਲ ਦੇ ਗਹਿਣੇ - : ਤੰਦੀਰੇ , ਕੰਢੀ , ਮਾਲਾ , ਗਾਨੀ , ਹਾਰ , ਗੁਲੂਬੰਦ , ਰੇਸ਼ਮੀ ਡੋਰੀ , ਜੰਜ਼ੀਰੀ , ਤਵੀਤ , ਟਿੱਕੇ , ਮਣਕੇ , ਤੱਗਾ , ਹਮੇਲ , ਚੁੱਪਪਾਕਲੀ,

ਹੌਲ-ਦਿਲੀ , ਟਿਉਂਟਾ, ਰਾਣੀਹਾਰ ,
ਚੰਦਰਸੈਨੀ ਹਾਰ, ਚੌਕੀ, ਚਟਾਲਾ, ਢੋਲਣੇ ਤਵੀਤ,
ਛਿੰਗ-ਤਵੀਤ, ਨੌ-ਰਤਨਾ ।

ਗੁੱਟ ਦੇ ਗਹਿਣੇ - : ਗੋਖੜੂ, ਸਿੰਘਾੜੇ, ਲੱਛੇ, ਘੜੀ-ਚੂੜੀ, ਕੰਗਣ, ਬਾਂਕਾਂ, ਚੂੜੀਆਂ , ਚੂੜਾ, ਗਜਰੇ , ਬੰਦ ।

ਹੱਥ ਦੇ ਉਪਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ - : ਰਤਨਚੌਕ ,
ਹੱਥ-ਛੁੱਲ , ਪੰਜ-ਅੰਗਲਾ ।

ਉੰਗਲਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ - : ਛਾਪਾਂ, ਮੁੰਦਰੀਆਂ, ਡੱਲੇ,
ਕਲੀਚੜੀਆਂ ।

ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ - : ਪਟੜੀਆਂ , ਜੰਜ਼ੀਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੱਛੇ,
ਗੁਸਲਪੱਟੀ , ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ-ਚੈਨ, ਪੰਜੇਬਾਂ , ਕੁੰਡਲੀਦਾਰ ਤੋੜੇ,
ਖੇਖਲੀਆਂ, ਡਾਂਸਰਾਂ ।

ਪੈਰਾਂ ਦੀਆ ਉੰਗਲਾਂ - : ਬਿਛੂਦੇ , ਡੱਲੇ, ਗੂਠੜੇ ।

ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਗਹਿਣੇ - : ਨੁੱਕਰਾ , ਕੰਠੀ , ਚੈਨੀ , ਪੋਲੇ-ਕੜੇ , ਵੰਗਾ , ਘੜੀ-ਚੂੜੀ , ਤੜਾਗੀ ,
ਤਵੀਤੜੀਆਂ , ਨੱਤੀਆਂ , ਮੁੰਦਰਾਂ , ਮਾਲਾ , ਮੁਰਕੀਆਂ , ਬਿੰਦੀ , ਸਾਦਾ-ਬੁਜਨੀ , ਡਾਡਾ , ਚੁਟਕੀ ,
ਬੁਲਾਕ , ਲਟਕਣ, ਬਾਲੂ ।

ਹਥਿਆਰ

ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹਿਣੇ

ਹਮਲੇ ਵਾਲੇ

ਡਾਂਗ, ਸੋਟਾ, ਖੂੰਡਾ, ਗੁਲੇਲ, ਛਵੀ, ਕੁਹਾੜੀ, ਟਕੂਆ,
ਗੰਡਾਸੀ, ਬਰਛਾ/ਬਰਛੀ, ਖੰਡਾ, ਤਲਵਾਰ/ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਤੇਗਾ,
ਕਟਾਰ, ਖੁਖਰੀ, ਤੀਰ-ਕਮਾਨ, ਗੋਪੀਆ, ਸਾਂਗ, ਪਾਸ਼,
ਨੇਜਾ, ਭਾਲਾ, ਚਕਰੀ, ਬੰਦੂਕ, ਨੇਜਾ, ਭਾਲਾ, ਚਕਰੀ

ਬਚਾਅ ਵਾਲੇ

ਢਾਲ, ਚੱਕਰ, ਸੰਜੋਅ

ਤੋਲ ਤੇ ਮਿਟਤੀ

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤੋਲ ਦੀ ਇਕਾਈ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਭੋਂਇ 'ਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਚੌਲ ਤੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲੀ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਵੱਟਿਆਂ 'ਚ ਕੋਈ ਹੋਰਫੇਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਰ ਕਿਵੇਂ ਤੋਲੀਏ :

ਅੱਠ ਚੌਲਾਂ ਦੀ : ਰੱਤੀ (ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀ ਦਾ ਫਲ)
 ਅੱਠ ਰੱਤੀਆਂ ਦਾ : ਮਾਸਾ
 ਬਾਰਾਂ ਮਾਸਿਆਂ ਦਾ : ਤੋਲਾ
 ਪੰਜ ਤੋਲਿਆਂ ਦੀ : ਛਟਾਂਕ
 ਚਾਰ ਛਟਾਂਕਾਂ ਦਾ : ਪਾ (ਪਾਈਆ)
 ਚਾਰ ਪਾ ਦਾ : ਸੇਰ
 ਦੋ ਸੇਰ ਦੀ : ਵੱਟੀ
 ਪੰਜ ਸੇਰ ਦੀ : ਪਾਰਨ
 16 ਸੇਰ : ਮਣ (ਕੱਚਾ)
 ਚਾਲੀ ਸੇਰ : ਮਣ (ਪੱਕਾ)

ਜਮੀਨ ਕਿਵੇਂ ਮਾਪੀਏ :

ਦੋ ਕਦਮਾਂ ਦੀ : ਕਰਮ
 ਇਕ ਵਰਗ ਕਰਮ : ਸਰਸਾਹੀ
 ਨੌ ਸਰਸਾਹੀਆਂ ਦਾ : ਮਰਲਾ
 ਵੀਹ ਮਰਲੇ ਦਾ : ਕਨਾਲ
 ਚਾਰ ਕਨਾਲਾਂ ਦਾ : ਵਿੱਧਾ
 ਦੋ ਵਿੱਧੇ : ਘੁਮਾਂ/ਕਿੱਲਾ
 ਪੰਡੀ ਘੁਮਾਂ/ਕਿੱਲਾ : ਮੁਰੱਬਾ

ਪੈਸੇ-ਧੇਲੇ

ਤਿੰਨ ਖੇਟੀਆਂ ਕੌਡੀਆਂ = ਕੌਡੀ
 ਦਸ ਕੌਡੀਆਂ = ਦਮੜੀ
 ਦੋ ਦਮੜੀਆਂ = ਧੇਲਾ
 ਤਿੰਨ ਪਾਈਆਂ = ਪੈਸਾ
 ਡੇਢ ਪਾਈ = ਇਕ ਧੇਲਾ
 ਦੋ ਧੇਲੇ = ਪੈਸਾ
 ਚਾਰ ਪੈਸੇ = ਇਕ ਆਨਾ
 ਦੋ ਆਨੇ = ਦੁਆਨੀ
 ਚਾਰ ਆਨੇ = ਚਵਾਨੀ
 ਅੱਠ ਆਨੇ = ਅਠਿਆਨੀ
 ਸੌਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ = ਇਕ ਰੁਪਈਆ
 ਪੈਸੇ : ਪੈਸਾ, ਦੁੱਕਾ, ਤਿੱਕਾ, ਪੰਜਾ, ਦਸਾ

ਲੰਬਾਈ ਕਿਵੇਂ ਮਾਪੀਏ

ਛੇਡ ਗਿੱਠ ਦਾ ਇਕ : ਹੱਥ (ਅਰਕ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਗਲ ਤੱਕ)
 ਅੱਧੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਬਾਂਹ : ਗਜ਼
 ਬਾਰਾਂ ਇੰਚ : ਛੁੱਟ
 ਤਿੰਨ ਛੁੱਟ ਦਾ : ਗਜ਼
 220 ਗਜ਼ : ਫਰਲਾਂਗ
 ਅੱਠ ਫਰਲਾਂਗ (1760 ਗਜ਼) ਦਾ : ਮੀਲ
 ਡੇਢ ਮੀਲ ਦਾ : ਕੋਹ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆ, ਦੁਆਂਬੇ ਤੇ ਖਿੱਤੇ

ਪੰਜਾਬ ਪਹਾੜਾਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ, ਦੁਆਬਿਆਂ, ਥਲਾਂ ਦੀ ਭਾਂਤ ਸੁਭਾਂਤੀ ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਆਬੇ ਹਵਾ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਧਰਤ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਉਹਦੇ ਖਿੱਤੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿੰਧ : ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਪੱਛਮ 'ਚ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਲੱਦਾਖ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਗਿੱਲਗਟ, ਬਟਲਿਸਤਾਨ ਥਾਣੀਂ ਹਿੰਦੂਕੁਸ਼ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਮੈਥਰ ਪਖਤੂਨ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਜਾ ਵੱਡਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਛੱਡ ਘਾਟੀ, ਅਟਕ, ਲਿਆਹ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਸੁਲੇਮਾਨ ਪਹਾੜਾਂ ਥਾਣੀਂ ਮਿੱਠਨਕੋਟ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ (ਪੰਜ-ਨੰਦ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਸਿੰਧ ਇਲਾਕੇ ਥਾਣੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਥੱਟੇ ਕੋਲ ਅਰਬ ਸਾਗਰ 'ਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜ-ਆਬ / ਪੰਜ-ਨਦ

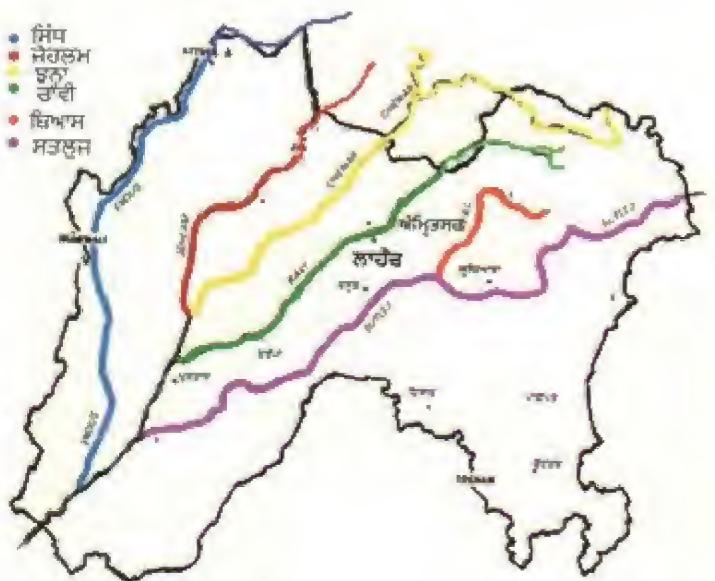
ਜੇਹਲਮ : ਇਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਪੀਰ ਪੰਜਾਲ ਤੇ ਵੈਰੀਨਾਗ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਥਾਣੀਂ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਘਾਟੀ ਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਮੀਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਹਲਮ ਫਿਰ ਗੁਜਰਾਤ ਤੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰਗੋਧੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾ ਕੇ ਫੈਸਲਾਬਾਦ ਦੇ ਝੰਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤ੍ਰਿਮੇ ਵਿਖੇ ਝਨਾਂ 'ਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਝਨਾਂ : ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਲਾਹੌਲ ਘਾਟੀ 'ਚ ਵਗਦੇ ਦੋ ਪਹਾੜੀ ਨਾਲੇ ਚੰਦਰ ਤੇ ਭਾਗ ਤੰਦੀ ਪੁਲ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਝਨਾਂ ਥਰੋਟ, ਉਪਮਪੁਰ, ਅਖਨੂਰ ਥਾਣੀਂ ਚੰਬੇ 'ਚ ਜਾ ਵੱਡਦਾ ਏ। ਉਥੋਂ ਇਹ ਜੰਮੂ ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਕੋਲ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਵਜੀਰਾਬਾਦ, ਚਿਨਿਊਟ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਲੰਘ ਕੇ ਅੰਤ ਮਿੱਠਨਕੋਟ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਿੰਧ 'ਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਏ।

ਰਾਵੀ : ਇਹ ਚੰਬੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਧੌਲੀਪਾਰ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਮੁਲਬਾਨ ਕੋਲੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਰਮੌਰ ਤੋਂ ਭਟੌਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਚੰਬਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬਨੀਖੇਤ ਥਾਣੀਂ ਰਵਾਲਕੋਟ, ਮਾਧੋਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਤੋਂ ਵਲ-ਵਲੇਵੇਂ ਖਾਂਦਾ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਪਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਆ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਸਾਹੀਵਾਲ, ਚੀਚਾਵਤਨੀ, ਤਲੁਬਾ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਝਨਾਂ 'ਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਬਿਆਸ : ਇਹ ਰੋਹਤਾਂਗ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਬਿਆਸ ਕੁੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਸ਼ੋਲਾਗਾ, ਮਨਾਲੀ, ਭੂੰਤਰ, ਪੰਡੋਹ, ਨਦੋਣ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤਲਵਾੜੇ ਕੋਲ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਬਿਆਸ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਹਰੀਕੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਤਲੁਜ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਸਤਲੁਜ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ 'ਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਨ ਦੇ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਬਣੇ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਤਾਲ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਤਿੱਬਤ ਦੀ ਘਰੋਦਾ ਘਾਟੀ ਥਾਣੀਂ ਹਿਮਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬੱਲੇ ਨੂੰ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਸਪਿਤੀ ਤੇ ਕਲਪਾ ਘਾਟੀ 'ਚ ਚੀਨ ਤੇ ਤਿੱਬਤ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਨਦੀਆਂ ਰਲਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦਰਿਆ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਥਾਣੀਂ ਲੰਘਦਾ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਮਿੱਠਨਕੋਟ ਦੇ ਕੋਲ ਪੰਜਨੰਦ 'ਚ ਸਮਾਅ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਆਬੇ

(ਦੋ-ਆਬ, ਦੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚਲਾ ਇਲਾਕਾ)

ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ ਦੁਆਬ : ਦਰਿਆ ਏ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਿਹਲਮ ਵਿਚਲਾ ਇਲਾਕਾ

ਝਜ ਦੁਆਬ : ਝਨਾਂ ਤੇ ਜਿਹਲਮ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਇਲਾਕਾ

ਰਚਨਾ ਦੁਆਬ : ਰਾਵੀ ਤੇ ਝਨਾਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਇਲਾਕਾ

ਬਾਰੀ ਦੁਆਬ : ਬਿਆਸ 'ਤੇ ਰਾਵੀ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਖਿੱਤਾ

ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ : ਬਿਆਸ ਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਗਭਲੀ ਧਰਤੀ

ਖਿੱਤੇ

(ਪਰਤ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਮੁੜਬ ਪਛਾਣ)

ਮਾਝਾ, ਮਿੱਠਾ ਮਾਝਾ, ਖਾਰਾ ਮਾਝਾ, ਜੰਗਲ, ਰਿਆੜਕੀ, ਡੁੱਗਰ, ਸਲੈਰ, ਚੰਬਿਆਲ, ਪਹਾੜ, ਬੀਤ, ਦੁਆਬਾ, ਮੰਜਕੀ, ਦੋਨਾ, ਮਾਲਵਾ, ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ, ਤਿਹਾੜਾ, ਰੋਹੀ, ਬਾਗੜ, ਭਟਨੇਰ, ਪੁਆਪ, ਬਾਂਗਰੂ, ਥੱਲ, ਡੇਰਾਜਾਤ, ਪੋਠੋਹਾਰ, ਛਾਫ਼, ਧਨਿਆਲ, ਲੰਮਾ ਦੇਸ, ਹਜ਼ਾਰਾ, ਛਿੱਬ, ਬਿਜਵਾਤ, ਜੰਗਲ, ਗੋਦਲ ਬਾਰ, ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ, ਗੰਜੀ ਬਾਰ, ਨੀਲੀ ਬਾਰ, ਰਾਵੀ ਬਾਰ, ਗੋਜਰ, ਪੁਣਛ ਤੇ ਗਲਿਆਤ।

ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਛਾਣਾਂ

ਮੰਡ : ਜਿਥੋਂ ਦਰਿਆ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਦਰਿਆ ਦੀ ਛੁੱਡੀ ਜ਼ਮੀਨ

ਢਾਹਾ : ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਢਾਹ ਲਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ

ਬੇਟ/ਖਾਦਰ : ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦਾ ਇਲਾਕਾ

ਕੰਢੀ : ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਇਲਾਕੇ

ਬਾਰ : ਬੇ-ਅਬਾਦ ਜੰਗਲ, ਜੋ ਖੇਤੀ ਲਈ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ

ਬਲ : ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਰੇਤਲੀ ਹੋਵੇ

ਬਾਂਗੜ : ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਉੱਚਾ ਵਾਹੀਯੋਗ ਇਲਾਕਾ

ਉਤਾੜ : ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਅਬਾਦ ਉੱਚਾ ਇਲਾਕਾ

ਹਠਾੜ : ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਅਬਾਦ ਨੀਵਾਂ ਇਲਾਕਾ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਖੜੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਲੜੀਆਂ

ਹਿੰਦੂਕੁਸ਼ : ਹਿੰਦੂਕੁਸ਼ ਲੜੀ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਪੁਰ ਪੱਥਰ 'ਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੀਰ ਪੰਜਾਲ : ਇਹ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਤੇ ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਪੱਥਰ ਵੱਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਚੰਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਹੈ।

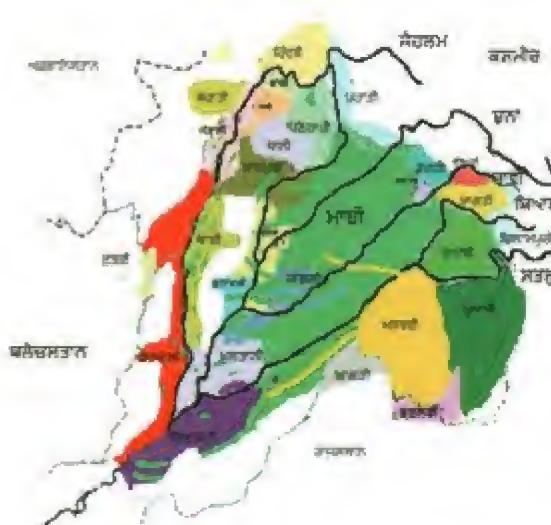
ਧੌਲੀਪਾਰ : ਦੂਪੀਆ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੜੀ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਅੱਧ 'ਚ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ, ਕਾਂਗਰਾ ਤੇ ਮੰਡੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ : ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਪਹਾੜ ਲੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਅਸਾਮ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਮੈਦਾਨ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਮਾਝੀ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਝਲੇ (Central) ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਮਾਝੀ ਏ । ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਰਹੀ ਏ ਤੇ ਇਹਨੂੰ ਟਕਾਸਲੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਪਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਸਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ਼ੇਖਪੁਰਾ, ਕਸੂਰ, ਤਰਨਤਾਰਨ, ਉਕਾੜਾ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਫੈਸਲਾਬਾਦ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਵਜੀਰਾਬਾਦ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਨਾਰੋਵਾਲ, ਗੁਜਰਾਤ, ਜਿਹਲਮ, ਪਾਕਪਟਨ, ਵਿਹਾੜੀ, ਸਾਹੀਵਾਲ, ਮੰਡੀ ਬਹਾਉਦੀਨ, ਚਿਨਿਓਟ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਝੰਗਾਵੀ/ਝੰਗੋਚੀ : ਜਿਥੇ ਦਰਿਆ ਜੇਹਲਮ ਤੇ ਝਨਾਂ ਆਪਸ 'ਚ ਆ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਝੰਗ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਦੁਆਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ । ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਝੰਗੋਚੀ ਤੇ ਰਚਨਾਵੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਝਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਵੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਕੋਟ ਤੇ ਰਾਵੀ ਟੱਪ ਕੇ ਬਿਲਾਵਲਪੁਰ, ਕਬੀਰਵਾਲ ਤੇ ਖਾਨੋਵਾਲ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਸ਼ਾਹਪੁਰੀ: ਇਹ ਝਨਾਂ ਜੇਹਲਮ (ਝੱਜ) ਦੇ ਦੇਆਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਰਿਆ ਏ ਸਿੰਧ ਤੱਕ ਸਰਗੋਧੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸ਼ਾਹਪੁਰ, ਸਰਗੋਧਾ, ਖੁਸ਼ਾਬ, ਮੀਆਂਵਾਲੀ ਸਣੇ ਚਿਨਿਉਟ ਤੇ ਮੰਡੀ ਬਹਾਉਦੀਨ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜਾਂਗਲੀ : ਇਹ ਬਾਰਾਂ (ਬੇਅਬਾਦ) 'ਚ ਨਹਿਰੀ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਵਸਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੇ ਵੱਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਲਾਇਲਪੁਰ ਤੋਂ ਸਾਹੀਵਾਲ ਤੱਕ ਬਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਮੂਲ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਮਲਵਈ : ਮਲਵਈ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ । ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮੋਗਾ ਅਤੇ ਸੰਗਾਰੂਰ ਸਣੇ ਬਾਹਵਲਪੁਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਬਠਿੰਡੇ ਤੋਂ ਉਤਲੇ ਪਾਸੇ

ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ 'ਉਤਾੜ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ 'ਹਿਠਾੜ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਦੋਆਂਬੀ : ਇਹ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਗੱਡੇ ਪੈਂਦੇ ਇਲਾਕੇ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਜਲੰਧਰ ਤੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਹੈ ।

ਪੁਆਧੀ : ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਵਸਦੇ ਦੇਸ ਪੁਆਧ ਦੀ ਬੋਲੀ । ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਘੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਿਣ ਦੇ ਗੈਲ ਗੈਲ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਿਰਮੌਰ, ਅੰਬਾਲਾ, ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ, ਕੈਬਲ, ਪਟਿਆਲਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਨਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਰੇਪੜ, ਮੋਹਾਲੀ, ਸਮਰਾਲਾ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਬਾਗੜੀ : ਬਾਗੜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੱਖਣ 'ਚ ਰਾਜਸਥਾਨ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਧ ਰੇਤੀਲੇ ਇਲਾਕੇ ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ, ਸ੍ਰੀਗੀਗਾਨਗਰ, ਚੁਕੂ, ਝੁਨੁਝਨੂ, ਸਿਰਸਾ, ਫਤਿਆਬਾਦ, ਹਿਸਾਰ, ਭਵਾਨੀ, ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ, ਮੁਕਤਸਰ ਤੇ ਬਾਹਵਲਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਵਸਦੇ ਹਨ ।

ਭਟਨੇਗੀ : ਹਨੂਮਾਨਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਹੀ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਹੈ ।

ਪੋਠੋਹਾਰ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਪੋਠੋਹਾਰੀ : ਪੋਠੋਹਾਰ ਅੱਧ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਏ ਜੋ ਪਖਤੂਨ ਹੱਦ ਤੋਂ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਤਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਬੋਲੀ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ (ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ), ਐਬਟਾਬਾਦ, ਮਗੀ, ਗੁੱਜਰਖਾਨ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ (ਰਵਾਲਕੋਟ) ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਵੱਡਾ ਇਲਾਕਾ ਹੇਠਾਂ ਮੀਰਪੁਰ ਤੱਕ ਇਹਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।

ਹਿੰਦਕੌ : ਹਿੰਦਕੌ ਦਾ ਲਫਜ਼ੀ ਮਤਲਬ ਹਿੰਦਕੁਸ਼ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਪਖਤੂਨ ਦੇ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਮਾਨਸੇਹਗਾ, ਹਰੀਪੁਰ, ਬਟਗਰਾਮ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਅਟਕ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਵੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਧਾਨੀ : ਧਾਨੀਆਲ ਘਾਟੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਡਵੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਚਕਵਾਲ, ਜੇਹਲਮ ਅਤੇ ਅਟੋਕ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜੰਡਾਲੀ : ਇਹ ਹਿੰਦਕੋ ਦੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਜੋ ਚਕਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਲਕੰਗ ਤਹਿਸੀਲ ਤੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਛਾਛੀ : ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਲ ਵੱਸਦੇ ਛੱਛ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਅਟਕ, ਹਜ਼ਾਰੇ ਸਣੇ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਘੇਬੀ : ਇਹ ਬੋਲੀ ਅਟੋਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਪਿੰਡੀ ਗਹੀਬ ਤੇ ਛਤਿਹਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਘੇਬਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਏ ਜੋ ਜੇਹਲਮ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਹਨ ।

ਕੋਹਾਟੀ : ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨ ਸੂਬੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਕੋਹਾਟੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਪਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਕੋਹਾਟੀ ਜੁਬਾਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਹਿੰਦਕੋ ਵਰਗੀ ਏ ਪਰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਫਰਕ ਏ । ਮੂਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਏ । ਸਿਆਣੇ ਇਹਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਜੁਬਾਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਕਾਂਗੜੀ : ਇਹ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਦੁਆਬੇ 'ਚ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਪਹਾੜਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਂਗੜਾ, ਹਮੀਰਪੁਰ ਸਣੇ ਚੰਬਾ, ਉਨਾ, ਹਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਚੰਬਿਆਲੀ : ਇਹ ਚੰਬੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜੁਬਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਅੱਧ-ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਬੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਗੱਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਛੋਗਰੀ : ਇਹ ਬੋਲੀ ਪੀਰ-ਪੰਜਾਲ ਤੇ ਧੋਲੀਧਾਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਂਦੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਅੱਧ-ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਸਣੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਝਨਾਂ, ਰਾਵੀ, ਤਵੀ ਤੇ ਉਜ ਦਰਿਆ ਵਗਦੇ ਹਨ । ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ : ਜੰਮ੍ਹ, ਕਠੂਆ, ਉਧਮਪੁਰ, ਡੋਡਾ, ਪੁਣਛ, ਕਿਸ਼ਤਵਾੜ, ਰਿਆਸੀ, ਸਾਂਬਾ, ਰਾਮਬਣ, ਰਜੈਗੀ ਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ।

ਪਹਾੜੀ : ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੱਕ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸੈਰਗਾਹ ਮਗੀ, ਗਿਲਗਿਤ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਪੁਣਛ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ।

ਬਿਲਾਸਪੁਰੀ /ਕਹਿਲੂਰੀ : ਇਹ ਕਹਿਲੂਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਚ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸਣੇ ਰੂਪਨਗਰ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਬਲ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ

ਸਰਾਇਕੀ : ਇਹ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸਨੂੰ ਲਹਿੰਦੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮੁਲਤਾਨ, ਮੁਜ਼ਫ਼ਰਗੜ੍ਹ, ਲਿਆਹ, ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ, ਰਹੀਮਯਾਰ ਖਾਨ, ਲੋਧੜਾਂ ਤੇ ਰਾਠੀ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਰਿਆਸਤੀ : ਇਸ ਨੂੰ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਿਆਸਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਲਾਂ ਤੇ ਰੋਹੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਡੇਰੇਵਾਲੀ : ਇਹ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਿੰਧ ਦੇ ਬਲਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸਨੂੰ ਬਲੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹਦੇ 'ਤੇ ਸਿੰਧੀ ਜੁਬਾਨ ਦਾ ਅਸਰ ਹੈ । ਇਹ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਇਲ ਖਾਂ, ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਤੇ ਰਾਜਨਪੁਰ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਬਲੋਚੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਹ ਬੋਲੀ ਮੁਲਤਾਨੀ (ਸਰਾਇਕੀ) ਤੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਬੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਪਰ ਵੱਖਰੀ ਬੋਲੀ ਏ । ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਪੈਂਦੇ ਮੀਆਂਵਾਲੀ ਮੁਜ਼ਫ਼ਰਗੜ੍ਹ, ਲਿਆਹ, ਟੈਕ ਤੇ ਲਾਕੀ ਮਰਵਤ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜਫ਼ਰੀ/ਖੇਤਰਾਨੀ : ਇਹ ਡੇਰੇਵਾਲੀ, ਬਲੋਚੀ ਤੇ ਸਿੰਧੀ ਦੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਡੇਰਾਜਾਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜੁਬਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਮੁਸਾਖੇਲ ਤੇ ਬਰਖਾਨ ਤਹਿਸੀਲਾਂ 'ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਮੁੱਠਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਨੁੱਕਰੇ ਹਾਂ ਬੈਠੀ, ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਰਬਾਬ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀ ।
ਪੁੱਛੀ ਸ਼ਰਫ਼ ਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਤ ਮੇਰੀ, ਵੇ ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ।

ਫਿਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼

ਚਿੜੀ ਤੇ ਕਾਂ

ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਏਕ ਕਾਂ ਤੇ ਚਿੜੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪੈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਲੂਣੇ ਵੀ ਇਕੋ ਰੁੱਖ 'ਤੇ ਪਾ ਲਏ। ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਚੋਗਾ ਚੁਗਣ ਜਾਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਚੋਗਾ ਲੱਭਣ ਲਈ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਭਟਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹ ਰਲ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰ ਲੈਣ। ਜਦੋਂ ਫਸਲ ਪੱਕ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਹ ਅੱਧੀ-ਅੱਧੀ ਵੰਡ ਲੈਣਗੇ। ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਟੋਟਾ ਵਾਹੀ ਲਈ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਖੇਤ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵੱਟਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਾਂ ਏਧਰ ਉਪਰ ਉੱਡਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਦਿਨ ਚੰਗਾ ਏ, ਚੱਲ ਹਲ ਵਾਹੀਏ।” ਕਾਂ ਗੱਲ ਟਾਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਚਿੜੀ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਕਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ :

ਚਿੜੀਏ ਨੀ ਚਿੜੀਏ

ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਏ

ਮੈਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚੁੰਡ ਘਰਾਉਨਾਂ

ਪੈਰੀਂ ਬੂਟ ਪਾਉਨਾਂ

ਤੂੰ ਚੱਲ ਮੈਂ ਆਉਨਾਂ

ਚਿੜੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕੱਲੀ ਹਲ ਵਾਹੀਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਕਾਂ ਨਾ ਆਇਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਪੈਲੀ ਕਣਕ ਬੀਜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਕਣਕ ਦੇ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਬੀਜ ਪਏ ਨੇ। ਆਪਾਂ ਉਹ ਲਿਆ ਕੇ ਬੀਜੀਏ। ਕਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ :

ਮੈਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚੁੰਡ ਘਰਾਉਨਾਂ

ਪੈਰੀਂ ਬੂਟ ਪਾਉਨਾਂ

ਨੂੰਮ ਠੁੰਮ ਕਰਦਾ ਆਉਨਾਂ

ਕਾਂ ਨਾ ਆਇਆ ਪਰ ਚਿੜੀ ਨੇ ਦਾਣੇ ਢੋਹ ਕੇ ਭੋਇ 'ਚ ਫਸਲ ਬੀਜ ਦਿੱਤੀ ।
ਜਦੋਂ ਕਣਕ ਨੂੰ ਗੋਡੀ ਕਰਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕਾਂ ਨੇ
ਫਿਰ ਝੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਾਇਆ ।

ਮੈਂ ਪੈਰੀ ਝੂਟ ਪਾਉਨਾਂ
ਨੂੰ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਆਉਨਾਂ
ਫਸਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਉਨਾਂ

ਕਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਖੇਤ ਨਾ ਆਇਆ । ਚਿੜੀ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਸਿਆਲਾਂ 'ਚ
ਕਣਕ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਫਸਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ । ਵਿਸਾਖੀ
ਆਈ ਤੇ ਕਣਕ ਪੱਕ ਗਈ । ਕਾਂ ਨੁਮਕਦਾ ਹੋਇਆ ਖੇਤ 'ਚ ਆ ਗਿਆ ।
ਝੂਮਦੇ ਹੋਏ ਕਣਕ ਦੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ
ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਰਲ ਕੇ ਵਾਢੀ ਕਰਾਂਗੇ । ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਚਿੜੀ
ਕਣਕ ਵੱਡਦੀ ਤੇ ਗਾਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਕਾਂ ਨਾ ਆਇਆ । ਜਦੋਂ ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਣਕ
ਗਾਹ ਲਈ ਤਾਂ ਕਾਂ ਆ ਗਿਆ । ਉਹ ਕਣਕ ਦੇ ਦਾਣੇ ਤੇ ਤੂੜੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਕਰਨ 'ਚ ਚਿੜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਲੱਗਾ । ਜਦੋਂ ਕਣਕ ਦਾ ਬੋਹਲ ਤੇ ਤੂੜੀ
ਦੇ ਢੇਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕਾਂ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਬੋੜ੍ਹਾ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤੂੜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਢੇਰ ਤੂੰ ਰੱਖ ਲੈ । ਮੈਂ
ਬੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਰ ਲਵਾਂਗਾ । ” ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ ਮੈਂ ਤੂੜੀ
ਸਿਰ 'ਚ ਮਾਰਨੀ ਆ ? ਇਹ ਮੇਰੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ
ਅੱਧੇ ਦਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ । ” ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਤੇ ਚਿੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਡਰ ਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟ ਗਈ ।

ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਈ ਬੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਝੱਖੜ ਝੁੱਲਣ ਲੱਗਾ । ਫਿਰ
ਮੋਹਲੇਪਾਰ ਮੀਂਹ ਵਰਿਆ । ਚਿੜੀ ਤਾਂ ਤੂੜੀ ਦੇ ਢੇਰ 'ਚ ਵੜ ਗਈ ਪਰ ਕਾਂ
ਕੋਲੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬੋਹਲ 'ਚ ਵੜਿਆ ਨਾ ਗਿਆ । ਡੱਟ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਗੜੇ ਪੈਣ
ਲੱਗੇ । ਕੁਝ ਗੜੇ ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਵੱਸੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਧੋਣ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ । ਮੀਂਹ
ਰੁਕਿਆ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਤੂੜੀ ਦੇ ਢੇਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ । ਉਹਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ
ਕਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬੋਹਲ 'ਤੇ ਮਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ । ਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਦਨੀਤੀ
ਦਾ ਫਲ ਮੌਤ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਦਾਣੇ ਮਿਲ
ਗਏ ।

ਮਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਤੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਕੌਲ

ਮਾਂ ਦੇ ਬੋਲ

ਬਾਣੀ ਮੈਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ
ਸੁਖਨ ਮੀਆਂ ਵਾਰਿਸ ਦਾ
ਭੁਲੇ ਦੀ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ
ਮੈਂ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਤਾਨ ਹਾਂ

ਮੈਂ ਹਾਂ ਸਿਹਰਾ ਬੋਲੀ
ਗਾਉਣ ਹਾਂ ਮੈਂ ਗਿੱਧਿਆਂ ਦਾ
ਪੀੜ੍ਹੀ ਢਾਹ ਕੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ
ਬੈਠੀ ਮੈਂ ਰਕਾਨ ਹਾਂ

ਸਹੁ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗੇ
ਮੀਆਂ ਰਾਂਝਣੇ ਦੀ ਵੰਡਲੀ ਦੀ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ,
ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਹਾਂ

ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਕੌਲ

ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ
ਏਹੋ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਸਾਡੀ
ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਖਾਨ ਸਾਡੀ
ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਤ੍ਰਿਤਣਾਂ, ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ
ਵੰਡਲੀ ਤੇ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ
ਮਿੱਠੀ ਤੇ ਸੁਹਾਉਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਜੇਧ ਤੇ ਕਮਾਈਆਂ ਵਿੱਚ
ਜੰਗਾਂ ਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ
ਇਹੋ ਜਿੰਦ ਪਾਉਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਛੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਸਾਡੀ
ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਟਾਰੀ ਸਾਡੀ
ਭੁੱਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਢਾਹੁਣੀ
ਬੋਲੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੀ
ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਣੀ

ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ

ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ
ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਰਾਜੇ ਸਲਵਾਨ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆ
ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ ਬਲਵੰਤ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ
ਹੈ। ਉਹਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ
ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਰਾਜਾ ਰਸਾਲੂ ਲੰਮੇ ਰਾਹੀਂ ਪਿਆ,
ਡੂੰਘੀਆਂ ਤਿਰਕਾਲਾਂ ਵੇਲੇ ਮਾਣਕਿਆਲੇ ਪਿੰਡ
ਪਹੁੰਚਿਆਂ। ਰਾਤ ਕੱਟਣ ਲਈ ਉਹ ਇਕ ਘਰ ਦਾ
ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਲੰਘਿਆ। ਉਸ ਘਰ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਤੰਦੂਰ
ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਬੱਪਦੀ ਹੋਈ ਕਦੇ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸਦੀ ਤੇ
ਕਦੇ ਹਉਂਕੇ ਭਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗਦੀ। ਰਸਾਲੂ ਨੇ ਮਾਈ ਤੋਂ
ਉਸ ਦੇ ਹਾਸੇ ਤੇ ਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ।

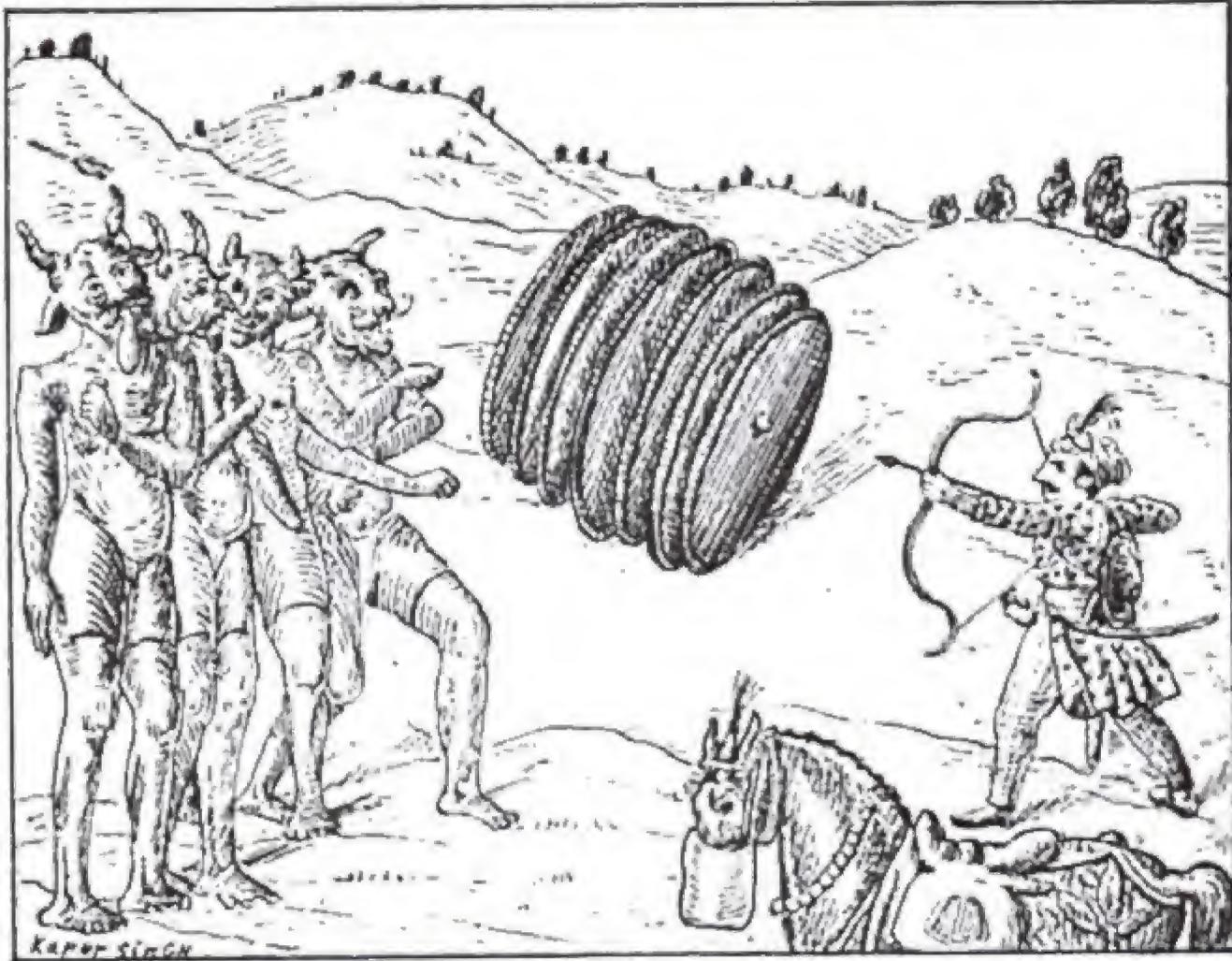
ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਨੇ ਹਉਂਕਾ ਭਰ ਕੇ

ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ, “ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਦਿਓ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ
ਤੇ ਪਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ। ਫਿਰ ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮਾਣਕ ਨੇ ਦਿਓਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰ
ਲਿਆ ਕਿ ਰਾਜਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਇਕ ਬੰਦਾ, ਰੋਟੀਆਂ, ਸਬਜ਼ੀ ਤੇ ਇਕ ਝੋਟਾ ਭੇਜਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਕੋਈ
ਵੀ ਦਿਓ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਨਾ ਖਰੂਦ ਕਰੇ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਝੋਟੇ ਉਤੇ ਸਵਾ ਮਣ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਸਲੂਣੇ
ਰੱਖ ਕੇ ਜੰਗਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਦਿਓ ਉਸ ਬੰਦੇ ਤੇ ਝੋਟੇ ਨੂੰ
ਰੋਟੀਆਂ ਸਣੇ ਡਕਾਰ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਈ ਨੇ ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਨੂੰ
ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਦੇ 6 ਪੁੱਤ ਦਿਓ ਖਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ
ਸੱਤਵੇਂ ਦੀ ਵਾਗੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਵਿਆਹ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਈ
ਕੀਤਾ। ਹੱਸਦੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ
ਹੋਇਆ, ਘਰ ਵਹੁਟੀ ਆਈ ਬੈਠੀ ਏ। ਅਨੰਦ ਤੇ
ਸ਼ਗਾਨਾਂ ਦੀ ਘੜੀ ਏ। ਰੋਂਦੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣੇ ਮੇਰਾ
ਪੁੱਤ ਘਰੋਂ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਘੜੀ ਕੁ ਨੂੰ
ਦਿਓਆਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਖਾਣਾ।”

ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਕੋਲੋਂ ਮਾਈ ਦਾ ਦੁੱਖ ਜਗਿਆ ਨਾ

ਗਿਆ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮਾਈ ਰੋ ਨਾ, ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਹ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਅਨਾਸ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜਾਂ।” ਮਾਈ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸਿਆ। ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਨੇ ਜੰਗਲ ਚੜ ਜਾ ਕੇ ਦਿਓਆਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਦਿਓਆਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਤੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਬੋਹੜ-ਪੁੱਟ ਝੱਖੜ ਝੁਲਾਏ, ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਮੀਂਹ ਵਰਾਏ,

ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਕਹਿਗਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਰਾਈ ਤੇ ਭੂਚਾਲ ਲਿਆਂਦੇ ਪਰ ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਦੇ ਲੋਹੇ ਵਰਗੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਿਓਆਂ ਨਾਲ ਘੋਰ ਜੰਗ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਛੇ ਦਿਓ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਤਵਾਂ ਦਿਓ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੋਗ ਸੀ, ਰਸਾਲੂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਉਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਪਾਰ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗੁਫਾ ਚੜ ਜਾ ਵਡਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਾਂਗਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਪਹਾੜਾਂ ਚੱਗੂਜਦੀ ਹੈ। ਮਾਰਗਲਾ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਚੱਜਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, “ਬੋਗ ਗਰਜਿਆ”। ਪਰ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜੇ ਰਸਾਲੂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਗੁਫਾ ਚੱਗੂਜਦਾ।

ਢਾਹਵਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਿੰਗਰੇ ਤੇ ਭਾਜੜ ਪਾਵਾਂ ਲਾਹੌਰ - ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ

ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਅੰਨ ਜਲ ਦੀ ਖੇਡ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪੂਰਬ 'ਚ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ । ਉਹਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤ ਵੀ ਸੀ । ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਸੀ । ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਬਾਹਰੋਂ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬੱਕ ਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, “ਨਹੀਂ ਗੀਸਾਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ । ” ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਜੇ ਤੀਜੀ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਕੇ ਪੂਰਬੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ ਆਗਏ ਸਨ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਕੋਲੋਂ ਰੋਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਸੀ, “ਨਹੀਂ ਗੀਸਾਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ । ” ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਂਦੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ਗੀਸਾਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, “ਅੱਥਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਪੰਜਾਬ-ਪੰਜਾਬ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਉਥੇ ਕੀ ਹੈ ? ” ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਦਾ ਹਾਉਕਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਠੰਡਾ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ, “ਪੁੱਤ ਦੇਖੋ ਸੁਣੋ ਦਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਲੱਖ ਦੱਸਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ, ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਉਂਦਾ । ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਆ ਕਿ ਉਥੇ ਬੜੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਨੇ । ਉਥੇ ਲੋਕ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਸੂਰਤਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ । ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਏ । ਇਹ ਪੂਰਬੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਬੜ ਬੜ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ” ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, “ਆਹੋ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ । ” ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ, “ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਕਣਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਖੂਹ ਤੇ ਨਲਕੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਨੇ । ਦਰਿਆ ਤੇ ਨਹਿਰਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਤਰ ਰੱਖਦੀਆਂ ਨੇ । ”

ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੁੱਖ ਬੁਟੇ, ਦਰਿਆ ਪਹਾੜ ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ-ਫੁੱਲ ਹਨ । ” ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਏ । ਉਥੇ ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਨੇ । ਬੰਦਾ ਇਕ ਮੌਸਮ ਤੋਂ ਅੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ

ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਨਾ ਅੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਤੇ ਨਾ ਅੱਤ ਦੀ ਠੰਢ। ਸਾਉਣ 'ਚ ਮੋਹਲੇਪਾਰ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਜਿਉਂ ਪੰਜਾਬ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਹੋਵੇ। ” ਫਿਰ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਇਕ ਸਾਰ ਈ ਕਈ ਕੁਝ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਬਰਫਾਂ ਲੱਦੇ ਪਹਾੜ ਨੇ, ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ 'ਚ ਪੇਠੋਹਾਰ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਰੇਤੀਲੇ ਬਲ ਹਨ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਟੀਆਂ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੰਡ, ਭਾਂਤ ਸੁਭਾਂਤ ਰੁੱਖ-ਬੁਟੇ, ਘਾਹ, ਕੰਢੇ ਤੇ ਕਰੀਰ ਹਨ। ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਜੰਤੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨਮੋਹਣੇ ਪੰਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ, ਛੋਲੇ, ਪੱਠੇ, ਦਾਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉੱਥੇ 40 ਦੇ ਕਰੀਬ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਤੇ ਬਾਬੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਏ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੇ ਦਾਰੂ ਹਨ। ਆਏ ਦਿਨ ਮੇਲੇ, ਮੱਸਿਆ, ਉਰਸ, ਧਾਰਮਕ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਮਿਲਜੂਲ ਕੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਰੁੱਤ ਬਦਲਦੀ ਏ ਤਾਂ ਦਿਵਾਲੀ, ਲੋਹੜੀ, ਈਦ, ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਹੋਲੀ ਵਰਗੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਪੀਰ ਸਾਂਝੇ ਨੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਗੁਰੂ-ਪੀਰ ਏ। ” ਰਹੀਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਥਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਸੁਆਦ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਹਦੇ ਪਿਉ ਨੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀਆਂ ਅੰਬੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਕੱਚੀਆਂ ਅੰਬੀਆਂ ਦੀ ਖਟਿਆਈ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਗੁੜ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਨਿੱਤ ਜਿੱਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵੇਖਣ ਜਾਣ।

ਆਖਰ ਬਾਬੂ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜੱਬੋਵਾਲ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਸਿਆਲੀ ਦਿਨ ਸਨ। ਰਸੇ ਹੋਏ ਗੰਨਿਆਂ ਅਤੇ ਤੋਰੀਏ ਦੇ ਪੀਲੇ ਛੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਹਵਾ 'ਚ ਨਸ਼ਾ ਘੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਪੁੱਲੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗ ਛੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਰਹੀਮ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਆਉਣ ਦਾ ਸਭ ਨੇ ਬੜਾ ਚਾਅ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਦਾਦੀ ਨੇ ਸਰੋਂ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਦੇ ਸਾਗ 'ਚ ਮੱਖਣ ਪਾ ਕੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਗਲਾਂ ਚੱਟਣ ਲੱਗਾ। ਦਾਦੀ ਨੇ ਰਹੀਮ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਬਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ ਵੇ ਛੋਹਦਿਆ, ਸਾਗ ਹੋਰ ਲੈ ਲਈ ਉੱਗਲਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਟੀ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ”

ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਘੁੰਮ ਕੇ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਮਾਣ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਰਹੀਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਥਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਰਹੀਮ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬੜਾ ਰੱਜ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਗਏ। ਦਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਤੇ ਚਾਦਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਾਇਮ-ਦਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮੰਨਤ ਮੰਗੀ। ਸਾਰੇ ਟੱਥਰ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵੇਖਿਆ। ਸ਼ਾਲਾਮਾਰ ਬਾਗ ਦੀਆਂ ਰੋਣਕਾਂ ਨੇ ਰਹੀਮ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਵੇਖੇ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਵੰਨ ਸੁਫੰਨੇ ਖਾਣੇ ਖਾ ਕੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹੀਮ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਰਹੀਮ ਦਾ ਚਾਚਾ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਛੁੰਡ ਵਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ। ਛੇ-ਛੇ ਛੁੱਟ ਦੇ ਜਵਾਨ ਤੇ ਗੁੰਦਵੇਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗੱਭਰੂ ਵੇਖ ਕੇ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਚਾਚੇ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੋਛਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸਾਰਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਿਆ। ਚਾਚੇ ਨੇ ਰਹੀਮ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂਦਿੱਤੇ ਬਾਣੀਏ ਦੀ ਹੱਟ ਤੋਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਛੁੰਡ ਤੋਂ ਮੁਕਦਿਆਂ ਰਹੀਮ ਨੇ ਚਾਚੇ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ, “ ਚਾਚਾ, ਜੇ ਮੇਰੇ ਪੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਨਾ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ... ? ” “ ਤਾਂ ? ” ਚਾਚੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। “ ਫੇਰ ਆਹ ਬਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਤੇਰੀਆਂ। ” ਚਾਚੇ ਸੱਜਣ ਨੇ, ਰਹੀਮ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਟ ਕੇ ਕਿਹਾ ਪੁੱਤਰਾ, “ ਆਪਣੀਆਂ ਜਲੇਬੀਆਂ ਤੂੰ ਸਾਂਭ ਤੇ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਮੇਂ ਸਾਂਭਦਾ। ਸਾਡਾ ਕਿਹੜਾ ਚਿੱਤ ਲੱਗਦਾ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ”

ਪੋਰਸ ਤੇ ਸਿਕੰਦਰ

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੇਸ ਸਾਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਸੀ। ਅੱਜ ਤੇ ਤੇਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਪਰਦੇਸੀ ਰਾਜਾ ਇਧਰ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਸੀ ਤੇ ਯੂਨਾਨ ਦੇਸ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ 'ਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਜਿੱਤਦਾ ਸਾਡੇ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ। ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਆਪਣਾ ਲਾਮ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਬੇੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪੁਲ ਬਾਣੀਂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਵੱਡਿਆ। ਸਿਆਣੇ ਦੱਸਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਇਕ ਲੱਖ ਪੈਦਲ ਫੌਜੀ ਤੇ 15000 ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਸਨ।

ਸਿਕੰਦਰ ਟੈਕਸਲਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਅੰਬੀ ਦੇ ਆ ਦੁਆਲੇ ਹੋਇਆ। ਅੰਬੀ ਦੀ ਗਵਾਂਚ 'ਚ ਰਾਜੇ ਪੋਰਸ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਗਲਵਾਂਚੀ ਸਿਕੰਦਰ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਲੜਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਪੋਰਸ ਦਾ ਰਾਜ ਜਿੱਤਣ 'ਚ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਅੰਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ। ਟੈਕਸਲਾ ਰਾਜ ਦਾ ਬੰਨਾ ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਜੇਹਲਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਨਾਂ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਪੋਰਸ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਅੰਬੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੋਰਸ 'ਤੇ ਚਡ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਪੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਕਈ ਦਿਨ ਜੇਹਲਮ ਕੰਢੇ ਪਾਣੀ ਲਹਿਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਰਾਜੇ ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ 40,000 ਫੌਜ, ਹਾਬੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਰਲੇ ਬੰਨੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਿਕੰਦਰ ਬੜਾ ਚਾਤਰ ਚਲਾਕ ਹਮਲਾ ਵਰ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਲਾਂ ਖੇਡਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪੋਰਸ ਦੀ ਫੌਜ 'ਚ ਰੌਲਾ ਪਵਾ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਅੱਜ ਸਿਕੰਦਰ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਫੌਜ ਹਰ ਰਾਤ ਉਨੀਂਦਰਾ ਕੱਟਦੀ ਤੇ ਬਕਾਵਟ ਨਾ ਲਹਿੰਦੀ।

ਆਖਰ ਇਕ ਦਿਨ ਪਾਣੀ ਬੋੜ੍ਹਾ ਘਟਿਆ ਤਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਜੇਹਲਮ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪੋਰਸ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੂਰਮੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਪੋਰਸ ਲੰਮਾ ਜੁਆਨ ਗੱਭਰੂ ਸੀ। ਉਹ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲਡਿਆ ਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਕਈ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰ ਸੁੱਟੇ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀਆਂ ਛੋਜਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨੌਜ਼ਮ ਲੱਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜ਼ਖਮ ਉਸ ਦੇ ਸੱਜੇ ਮੌਢੇ 'ਤੇ ਲੱਗਾ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਛੋਜੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋ ਰੋ ਕੀਰਨੇ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਪੋਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਿਕੰਦਰ ਆਪ ਵੀ ਬੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੰਗ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਗਈ। ਫਿਰ ਸਿਕੰਦਰ ਸੰਘ ਪਾੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਓ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਿਆ! ਐ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਇਨਸਾਨ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਛੋਜੀ ਨਾ ਮਰਵਾਈਏ। ਸੁਲੂਕ ਕਰ ਲਈਏ।” ਪੋਰਸ ਸੁਲੂਕ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਖਰ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਮਿੰਨਤ ਤਰਲਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਸੁਲੂਕ-ਸਫ਼ਾਈ 'ਤੇ ਮੁੱਕ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਤੇ ਪੋਰਸ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਹਮ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਪੋਰਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ ਕੱਦ ਸਾਢੇ 5 ਫੁੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਪੋਰਸ ਦਾ 7 ਫੁੱਟ। ਪੋਰਸ ਦਾ ਜੁੱਸਾ ਤੇ ਕੱਦ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿਕੰਦਰ ਘਬਰਾ ਗਿਆ। ਤੱਟ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਜੰਗਬੰਦੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?”

ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ ਬੜੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨਾਲ ਸਿਕੰਦਰ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ, ਜੋ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੂਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਸੁਲੂਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਕੰਦਰ ਤੇ ਪੋਰਸ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬੇਲੀ ਬਣ ਗਏ। ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਜੰਗਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੋਰਸ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ।

ਸਿਕੰਦਰ ਘਰੋਂ ਦੁਨੀਆ ਛਤਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੰਗੀ ਸਫਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੀਆਂ ਛੋਜਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਰ ਖਾਣੀ ਪਈ। ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਪਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ। ਤਾਰੀਖੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੇ ਕਦੇ ਪੋਰਸ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ ਦੁਨੀਆ ਛਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਜਾਗਦੇ ਰਹਿਣਾ

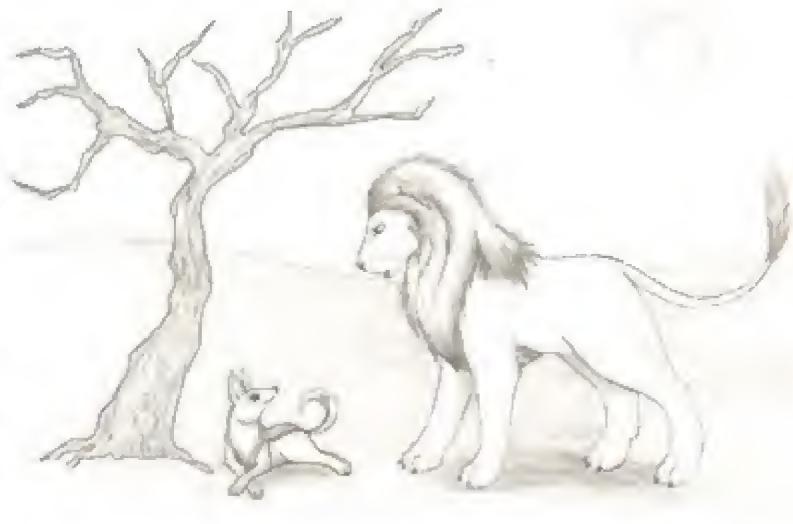

ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਏ, ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜੰਗਲ ਸੀ । ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਜਨੌਰ ਤੇ ਪੰਛੀ ਜਿਵੇਂ ਲੱਕੜ ਬੱਗਾ, ਹਾਥੀ, ਮੱਝਾਂ, ਹਿਰਨ, ਲੂੰਮੜੀਆਂ, ਘੜੇ, ਚੀਤੇ, ਬਾਂਦਰ, ਬਾਰਾਤਿੰਘੇ, ਬੋਤੇ, ਸਹੇ, ਲੂੰਬੜ, ਗੈਡੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਨੌਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਰੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਪੰਛੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਸੋਹਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਵਗਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਦਰਿਆ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਪਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਏਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਆਲਾ ਜੰਗਲ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਅਬਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੁੰਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਭੁੱਲ ਭੁਲੇਖੇ ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰਤਿਆ । ਇਸ ਵੱਡੇ ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਲਾਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਜੰਗਲ ਸਨ । ਇਹ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਜੰਗਲ ਵੀ ਜੰਗਲੀ ਜਨੌਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਏਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਤਕੜਾ ਤੇ ਅਕਲਮੰਦ

ਸ਼ੇਰ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਜੰਗਲ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚਲਾਕ ਤੇ ਮਕਾਰ ਗਿੱਦੜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਨਿੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਸੀ ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਤੇ ਚਲਾਕ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਚਲਾਕ ਗਿੱਦੜ ਅਕਸਰ ਉਸ ਖਤਰਨਾਕ ਜੰਗਲ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਖੂਖਾਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਚਲਾਕ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਰਕੀਬ ਸੁੱਝੀ। ਉਹ ਸਕੀਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬਚਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਗੁਫਾ ਕੋਲ ਅੱਪੜ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ੇਰ ਓ। ਤੁਹਾਡੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੀਕਰ ਯਾਦ ਰੱਖੇ ਜਾਣਗੇ।”

ਚਲਾਕ ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸਾਣ 'ਤੇ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਨੌਰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਅਕਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਨਿੱਕੇ ਕੱਦ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਇਨਸਾਨ ਸਾਨੂੰ ਜਨੌਰਾਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਮੇਰੀ ਅਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ ਕੇ ਅਕਲਮੰਦ ਬਣਾਓ। ਇਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਿੱਕੀ ਨਸਲ ਦੇ ਜਨੌਰ ਆਪਣੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕੀ ਉਮੀਦ ਏ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਧਰਤੀ, ਜੰਗਲ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰੇਗੀ।”

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗਿੱਦੜ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੜਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਮਾਹਰ ਏ। ਰਾਜੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਬਾਲ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜੀ ਕਰ ਲਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ੇਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਗਿੱਦੜ ਦਾ ਘਰ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਉਸਤਾਦ ਜੀ! ਸਾਡੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਵਾਉਣਾ ਕਿ ਉਹ ਅਕਲਮੰਦ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ।” ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਸ਼ੇਰ ਆਪਣੀ

ਨਸਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ
ਗੁਫਾ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਆਹੂ,
ਆਹੂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਾਲਾਂ
ਨੂੰ ਵੀ ਇੰਝ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬਾਲ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ
ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿਹੜਾ ਬਾਲ ਠੀਕ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਕੱਢਦਾ
ਉਹਨੂੰ ਗਿੱਦੜ ਠੁੱਡੇ ਤੇ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਆਹੂ,
ਆਹੂ ਦੀ ਠੀਕ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ। ਇੰਝ ਈ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਦ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਗਿੱਦੜਾਂ ਦੀ
ਬੋਲੀ ਸਿੱਖਦੇ ਗਏ। ਗਿੱਦੜ ਬੋਲੀ ਦੇ ਗੀਤ ਯਾਦ ਕਰ ਲਏ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬਾਲ ਗੀਤ ਪਿਆਰੇ ਲਗਦੇ।

ਵੇਲਾ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁੱਝ ਈ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਜੰਗਲ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਗਰਜ਼ਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਗਿੱਦੜਾਂ ਦੀ
ਆਹੂ, ਆਹੂ ਨਾਲ ਗੁੰਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਿੱਦੜ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ।
ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਗਿੱਦੜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਸਤਾਦ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਰੋਅਬਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਕੋਲੋਂ ਖੇਹ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਇੱਕ
ਗਿੱਦੜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਈ ਅਜਨਬੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ
ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇੰਝ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ
ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਈ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜੰਗਲ ਉੱਤੇ ਗਿੱਦੜਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਕਦੋਂ ਦੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਨੇ ਤੇ ਆਪਣੇ
ਵੱਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਸਿਆਣੇ ਸ਼ੇਰ ਜਿੰਦਾ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਤੇ
ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ, ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰ ਰਹੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ
ਨੇ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਗਰਜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹੋ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, “ਜਾਗਦੇ ਰਹਿਣਾ! ਬਈ ਉਛੇ!!” ਪਰ
ਉਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਗਿੱਦੜ-ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਦਬ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਿਆਰੇ ਬਾਲੇ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਛੱਡ
ਦਿੱਤੀ ਏ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਵੇਲਾ ਏ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ ਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੌਮਾਂ
ਈ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ।

{ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਏ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਰੌਣਕ ਮੇਲੇ ਲੱਗਿਆਂ,
ਅਜਾ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨੱਚੀਏ, ਵੇਖਣ ਲੋਕ ਨਜ਼ਾਰੇ। }

ਗਿਲਤੀ

੧ ਇੱਕ	੨ ਦੋ	੩ ਤਿੰਨ	੪ ਚਾਰ	੫ ਪੰਜ	੬ ਛੇ	੭ ਸੌਤ	੮ ਅੱਠ	੯ ਨੌ	੧੦ ਦਸ
੧੧ ਗਿਆਹਾਂ	੧੨ ਬਾਰਾਂ	੧੩ ਤੇਰਾਂ	੧੪ ਚੌਦਾਂ	੧੫ ਪੰਦਰਾਂ	੧੬ ਸੋਲਾਂ	੧੭ ਸਤਾਰਾਂ	੧੮ ਅਠਾਰਾਂ	੧੯ ਉਲੀ	੨੦ ਵੀਗ
੨੧ ਇੱਕੀ	੨੨ ਬਾਈ	੨੩ ਤੇਈ	੨੪ ਚੌਵੀ	੨੫ ਪੱਚੀ	੨੬ ਛੋਵੀ	੨੭ ਸਤਾਈ	੨੮ ਅਠਾਈ	੨੯ ਉਣੋਤੀ	੩੦ ਤੀਗ
੩੧ ਇਕੱਤੀ	੩੨ ਬੱਤੀ	੩੩ ਤੇਤੀ	੩੪ ਚੌਤੀ	੩੫ ਪੈਤੀ	੩੬ ਛੋਤੀ	੩੭ ਸੈਤੀ	੩੮ ਅਠੋਤੀ	੩੯ ਉਨਤਾਲੀ	੪੦ ਚਾਲੀ
੪੧ ਇਕਤਾਲੀ	੪੨ ਬਤਾਲੀ	੪੩ ਤਰਤਾਲੀ	੪੪ ਚੁਤਾਲੀ	੪੫ ਪੰਜਤਾਲੀ	੪੬ ਛਿਆਲੀ	੪੭ ਸੰਤਾਲੀ	੪੮ ਅਠਤਾਲੀ	੪੯ ਉਣੰਜਾ	੫੦ ਪੰਜਾਹ
੫੧ ਇਕਵੰਜਾ	੫੨ ਬਵੰਜਾ	੫੩ ਤਰਵੰਜਾ	੫੪ ਚੁਰੰਜਾ	੫੫ ਪਚਵੰਜਾ	੫੬ ਛੁਪੰਜਾ	੫੭ ਸਤਵੰਜਾ	੫੮ ਅਠਵੰਜਾ	੫੯ ਉਣਾਹਨ	੬੦ ਸੱਭ
੬੧ ਇਕਾਹਨ	੬੨ ਬਾਹਨ	੬੩ ਤੇਹਨ	੬੪ ਚੋਹਨ	੬੫ ਪੈਹਨ	੬੬ ਛਿਆਹਨ	੬੭ ਸਤਾਹਨ	੬੮ ਅਠਾਹਨ	੬੯ ਉਣੋਤਰ	੭੦ ਸੱਤਰ
੭੧ ਇਕੱਤਰ	੭੨ ਬਹੱਤਰ	੭੩ ਤਿਹੱਤਰ	੭੪ ਚੁਹੱਤਰ	੭੫ ਪੰਝੱਤਰ	੭੬ ਛਿਹੱਤਰ	੭੭ ਸੱਤੱਤਰ	੭੮ ਅਠੱਤਰ	੭੯ ਉਣਾਸੀ	੮੦ ਅੱਸੀ
੮੧ ਇਕਾਸੀ	੮੨ ਬਿਆਸੀ	੮੩ ਤਰਿਆਸੀ	੮੪ ਚੁਰਾਸੀ	੮੫ ਪੰਜਾਸੀ	੮੬ ਛਿਆਸੀ	੮੭ ਸਤਾਸੀ	੮੮ ਅਠਾਸੀ	੮੯ ਉਣਾਨਵੇ	੯੦ ਨੱਬੇ
੯੧ ਇਕਾਨਵੇ	੯੨ ਬਾਨਵੇ	੯੩ ਤਿਰਾਨਵੇ	੯੪ ਚੁਰਾਨਵੇ	੯੫ ਪਚਾਨਵੇ	੯੬ ਛਿਆਨਵੇ	੯੭ ਸਤਾਨਵੇ	੯੮ ਅਠਾਨਵੇ	੯੯ ਨਕਿਨਵੇ	੧੦੦ ਸੌ

ਚੌਰਸ

ਤਿਕੋਣ

ਗੋਲ

Pehli Kitab (2017)

Editor: Charanjit Singh Teja

Amritsar Punjab

Contact No. +91-84270-01105

Email : charanjitsinghteja@gmail.com

First Edition: 5000

ISBN 978-93-84132-67-5

Publisher: Sann Santali Publication

ਸਿਨ੍ਹ ਮੁੜਾਂ ਦੇ ਮਿਹਨਥਾਨ ਹੋਏ ਬਿਨ੍ਹ ਦਿਹ ਕਾਸ ਮਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦਾ...

ਜਤਤ	: ਮਹਿੰਗ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੀਤ ਕੌਰ, ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਮਾਪ ਤੌਲ ਬਾਕੇ	: ਫੌਜੀ ਚੰਨਾ ਸਿੰਘ ਤੌਜਾ
ਕਿਰਾਤ ਘਾਤਾ	: ਸੰਨ੍ਹ ਸੰਤਾਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ	ਲੋਕ ਧਰਾ ਬਾਰੇ	: ਬਣਜਾਨਾ ਬੇਦੀ ਚਾਰੀਂ
ਸੇਵਾ ਕਰਾਈ	: ਪੰਜ ਆਖ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ	ਕਹਾਣੀ	: ਅਸ਼ਰਦ ਸੁਹੋਲ, ਤੌਜਾ ਸਿੰਘ,
ਪੰਜਾਬ ਗੀਤ ਤੇ ਕਵਿਤਾ	: ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਹਿੰਦਾ, ਕੰਕਰ ਇਮਤਿਆਜ, ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨੂਪੁਰੀ	ਮੁਰਤਾਂ	: ਗੁਲਾਮ ਮੁਸਤਤਾਨ ਡੇਂਗਰ
ਖਿਡਿਆਂ ਬਾਰੇ	: ਗੁਲਾਮ ਮੁਸਤਤਾਨ ਡੇਂਗਰ	ਤਸਵੀਰਾਂ	: ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਆਰਟਿਸਟ
ਕੁੱਝਾਂ ਬਾਰੇ	: ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਖੇਕਾਲੀ	ਸੁਗਤਾਂ	: ਹਰਪ ਵਾਰਮਰ, ਸਈਅਦ ਮਹਿਦੀ
ਕਰੂਟੀਆਂ ਬਾਰੇ	: ਵਿਲਾਸ ਮਸੂਦ ਲਾਹੌਰ, ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ	ਸੇਧਾ	: ਬੁਖਾਰੀ, ਸਾਕਾਰਪ੍ਰੀਤ, J. Lockwood Kipling
ਚਿਤੁਤਿਆਂ ਬਾਰੇ	: ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਸ਼ਦਾ		: ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੁਰਾ
ਗਹਿਣਿਆਂ ਬਾਰੇ	: ਤੇਜਿੰਦਰ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ		: ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਅਮਰਜੀਤ
ਹਥਿਆਰਾਂ ਬਾਰੇ	: ਛੱਕਰ ਸਿੰਘ		: ਚੰਦਨ, ਜਸਵੰਡ ਸਿੰਘ ਜਫਰ,
ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਬਾਰੇ	: ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ		: ਹਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ	: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ		: ਸਿੱਵਾਲੀਆ, ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ,
			: ਰਹਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੋਂ

5ਆਬ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ
5ab Corporation

Phone: 1(416) 477-4522 Fax: 1(905) 230-4522

email: info@5abcorporation.com

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੀਤ

ਰੱਬ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਹਥਤੀ ਭਾਕਾ
ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਸੱਦਾਏ
ਜਿਸ ਦੇ ਥਲੀ, ਦੁਆਬੇ, ਪਰਬਤ
ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਵਰੋਸਾਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੇ ਪਾਣੀ ਆਇਆ
ਧਰਤ ਪਈ ਸ਼ਰਮਾਏ
ਰਸ-ਤਰਿਐਤ ਫਿਰੀ ਸਭ ਥਾਈਂ
ਸਭ ਨੱਗਰ ਹਰਿਆਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੇ ਅੱਖਰ ਫੱਲਿਆ
ਧੰਨ-ਧੰਨ ਪਾਠ ਕਰਾਏ
ਏਸ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕੋਹਰਾਂ ਦੇ ਛੁੱਲ
ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗਾਏ ।

ਸਰਬ ਹਿਮਾਲਾ ਖਸਮ ਖੁਦਾਈ
ਅਨਹਦ ਗੁੰਜਰ ਪਾਏ
ਨੀਲਾ ਅੰਬਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਏ
ਪਰਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਏ ।

ਸਾਂਦਲ ਬਾਰੋਂ ਉੱਡਿਆ ਰੇਤਾ
ਮਾਡੇ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਜਾਏ
ਦੇਸ ਮਾਲਵਾ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰੇ
ਜੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਧਰਾਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੋਂ ਹੀਰਾਂ ਉੱਠੀਆਂ
ਵਾਰਿਸ ਬਣਤ ਬਣਾਏ
ਜੰਡੀਆਂ ਥੱਲੇ ਬੈਠਾ ਬਾਬਾ
ਖਾਕ ਪਿਆ ਵਡਿਆਏ ।

ਸਾਉਣ ਮਹੀਨੇ ਤੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ
ਅੱਸੂ ਕਾਜ ਰਚਾਏ
ਲਹਿੰਗਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹਾਣਈਆਂ ਨੇ
ਬੱਬਾ-ਬੱਬਾ ਵਲ ਪਾਏ ।

ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਰੋਹੀ ਦੇ ਕੋਈ
ਨਾਗ ਲਪੇਟਾ ਖਾਏ
ਅੰਡੇ ਧਰ ਕੇ ਉੱਡ ਗਏ ਤਿਲੀਅਰ
ਕਿਰੜਾ ਮਗਰੇ ਜਾਏ ?

ਬੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨੱਚਦੇ ਫਿਰਦੇ
ਮੇਰਾਂ ਦੇ ਹਮਸਾਏ
ਸੋਨ-ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਣਕਾਂ ਉੱਤੇ
ਮੰਹ ਕਾਹਤੋਂ ਵਰੁ ਜਾਏ ?

ਰੋਹੀਏ, ਬਾਂਗੜ, ਭਿੜੀਏ, ਝਾਂਗੜ
ਭਾਂਤ-ਸੁਭਾਂਤੀ ਥਾਂਦੇ
ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਚਾਨਣੀਆਂ ਨੇ
ਉੱਚੇ ਤੰਬੂ ਲਾਏ ।

ਏਸ ਪੰਜਾਬੋਂ ਨਾਨਕ ਤੁਰਿਆ
ਤੁਰਿਆ ਚਹੁੰ ਦਿਸਾਏ
ਏਸ ਪੰਜਾਬੇ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਸਿੱਖ
ਗਤਕਾ ਖੇਡਣ ਆਏ

ਏਸ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਲੁਟਿਆ
ਹਾਬੀ-ਘੋੜੇ ਧਾਏ
ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਏ
ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਫਿਰ ਬਿਆਏ ।

ISBN 978-93-84132-67-5

